

# ЕКОНОМИСТ

Год. V.

Децембар 1925.

Број 12.

## РАСПРАВЕ

### Предлози за радикалну реформу администрације у француској књижевности

— од Др. Ђорђа Тасића —

(Наставак)

#### § 2. Предлози за реорганизацију администрације.

То је слика, ни мало оптимистична, данашње администрације коју нам пружају наши реформатори. Али шта нам пружају у замену за овакву администрацију? Они стављају више врста предлога и у више праваца, почев од односа министра према сталном стручном шефу, па до питањима о задацима државе.

#### I.

Ми ћемо почети са предлозима *Анри Шардона*, који су систематски изведени и претстављају за себе један типичан план или тенденцију реформе, са централним питањем о односу министра према стручним елементима. Са његовим предлозима су у основи исти предлози поменутог друштва француских научника са извесним местемичним оступањем и покушајем да се ствари боље прецизирају.

*Шардон* у своме предлогу полази од начела да политички органи, парламент и министар, не могу имати друге функције до вођења контроле над јавним функцијама. Старање дакле о самој администрацији, вођење административних послова не може спадати у надлежност других до техничких сталних чиновника, независних од промена политике, загарантованих против ових флукуација, али потпуно одговорних пред парламентом и министрима, који само примењују власт

парламента, о начину на који су они водили функције. Једино ови технички функционери могу да утврде континуитет, методу, јединство погледа који се мењају, који имају различите погледе, који се често враћају у приватан живот и чија се улога и чак име не зна кад се опази да је једна грана административна рђаво вођена. Нису дакле министри ти који треба да буду одговорни за вођење јавних функција: то су стални чиновници који имају да одговарају пред министрима за вођење ових функција; министри могу бити пред парламентом одговорни само за контролу коју они врше над сталним чиновницима.

У најбољем случају ће министри, како то мисли поменуто друштво француских научника, задржавајући своју парламентарну улогу (рада на законодавству с парламентом, и др.), доносити декретима „велики број одлука важних које ће ангажовати будућност, да реформишу многобројне постојеће организације или чак да створе нове у сагласности са законима на снази, — разуме се и то уз помоћ техничких саветника чије учешће у спремању закона и декрета треба да буде веће него данас.

За овакво решење није само разлог сталност и континуитет у раду и одговорност сигурна и одређена министра и директора. Друштво реформатора налази још један, и њега сматра као главни. А то је, на име, да је у интересу што бољег вршења како контроле тако и административног посла и управо успешног, да се послови специјализирају. Сваки интелегентан човек може бити један изврстан контролор, дакле, и ако није спреман једном дугом каријером, исти човек био би бедан директор... Ограничити и специјализирати његове функције је за министра једино средство да му се допусти да утиче на ток функције. Престајући да буде удављен под гомилом аката, он ће имати времена да контролише рђаве стране извршења и да изучава планове реформе или програме нове које му директори предлажу или који су већ пред парламентом... Не будући истовремено жртва и саботер својих бироа, он ће имати најзад независности и времена, потребне да би могао ценити и пресуђивати.“

Али министар као битни представник политичке власти треба да може, увек, у сваком послу и под својом одго-

ворношћу да наметне своју вољу: јер он је делегат парла-  
 мента, т. ј. народа. Ако министар не сачува ову власт, народ  
 би изгубио власт над овим функцијама; ти, ја и сви други  
 грађани предали бисмо олигархијама чин вника и тако не  
 бисмо више били у републици. Али министар не може да  
 наметне своју вољу него само одричући се јавно надлежног  
 чиновника и не прелазећи ћутањем преко супротног мишљења  
 овога администратора. У случају неслагања погледа са њим,  
 министар треба да има последњу реч; али он треба да је  
 има одузимајући посао, од њега, ослобађајући техничког  
 агента и узимајући јавно одговорност његове одлуке. Данас  
 пуно чиновника раде у мраку за (од народа) изабране; у  
 овом амалгаму напора и воља ми не можемо да разликујемо  
 ко је одговоран. Сваки агент има да ради од сада јавно за  
 народ, под контролом изабраних. Разуме се да је за такву  
 једну контролу претпоставка да се она врши само у формама  
 чистим, и прецизним, јавним, тако да буде одиста одређена  
 одговорност свакога. Контролу министрову и однос његов  
 према стручном директору поменуто друштво реформатора  
 прецизира на следећи начин: Директори би имали да све  
 одлуке и циркуларе достављају министру, а овај их може  
 обуставити и поништити, писмено и с мотивацијом, и  
 може ставити своје одлуке на место њих. Ове одлуке  
 Министрове би биле стављене на знање административ-  
 ном савету и парламентарним комисијама. На тај начин  
 ће се знати у колико има одговорности једних и других  
 органа (413—414). У случају велике несугласнице између ми-  
 нистра и директора, достојанство директора би захтевало да  
 се он повуче, а министар ће задржати право да га у свако  
 доба опозове. Али не би требало желети да директори дају  
 своју оставку при најмањој тешкоћи коју би имали са својим  
 министром, јер је врло незгодно, ако се директори сваки час  
 мењају. У његовој реформи врло важно место заузима уки-  
 дање министарства унутрашњих дела и његових органа, пре-  
 феката. Он не може да замисли себи у опште еманциповање  
 стручних елемената од политичких, ако се претходно не укину  
 опасни и сувишни политички органи, министар унутрашњих  
 органа и префекте. Установа министра унутрашњих дела у  
 ститини је сувишна. Кад се изврши анализа функција које он

врши, сасвим се лако долази до закључка, ако се гледа без parti pris да се све оне могу предати у надлежност других министара, и управо да спадају у њихову надлежност. Тако на пр. логика захтева да исти органи, дакле органи правосуђа прате кривца кроз све етапе кривице, од гоњења до испаштања и да, у овом искуству примене казни, они црпе разлоге и своје правце за будућност.

Другом једном приликом Шардон је опширно доказивао анорганско стање полиције у великом делу Француске, не-слагање поделе између административне и судске полиције, некохерентност поделе учињене између два министарства, Унутрашњих Дела и Правде, неспособност префеката и пердседника опште у судској полицији, једина која треба да постоји, и закључно потребу да се цела полиција додели министарству Правде чији главни задатак чини полиција. Што се тиче здравља, помоћи и у опште такве врсте функције, у толико пре се може доказати да то спада у задатак других министарстава, која имају специалних задатака.

Данас у Француској начелник врши контролу над општинама свога округа; он је нарочити администратор округа; он је преставник владе у округу. Али он данас не врши ни једну од ових функција како ваља. Његова контрола, како су то доказали, *Бертелеми* и *Каен*, неефикасна је. Апсорбовани са толико других разних ствари, при томе управљајући у једном округу за једно кратко време, они лично не могу да врше контролу. Бертелеми је забележио покрет који тежи да се контрола превентивна, више или мање илузорна, замени спором за поништење незаконитих или штетних аката општина. Искључити сваку интервенцију централних власти над општинама немогуће је. Држава сваком од нас дугује извесне услове живота и она се не може крити иза немарности општинског савета, што нам није могла да пружи ове услове. Само, по његовом мишљењу, најефикаснији начин у том циљу је реципрочна акција општинског савета, господара општинског буџета и агената државних, заштићених од локалних пакости; то једино може да осигура добру општинску администрацију и децентрализацију корисну грађанима. Његове функције као администратора имају да се предаду стручним, техничким агентима. Тако на пр. једини стручни човек за

Један пројект жељезница споредних, јесте инжињер. Зашто не би тај човек био и одговоран за свој пројект пред Саветом општим? И по чему би имао да одговара префект? Једини човек кога народ може ставити на расположење овом Савету на израду, дискусију и одговорност пројекта, јесте само инжињер. Ако је један инжињер као шеф спремио једну мрежу локалног интереса која је дефектна или је потписао једну конвенцију штетну за округ, не само да је природно, већ и неопходно да овај инжињер као шеф претрпи у својој каријери. Као политички претставник владе префект издаје уредбе за свој округ, у великом броју материја. Али у пракси услед социалне хомогености Француске у свима материјама направљени су модели за целу Француску и сваки префект их само копира. С друге стране пак ствар би колосално добила у простоти и брзини, кад би надлежни агент био дужан да донесе одлуку непосредно и под својом одговорношћу. Кад тражите једну пермисију на путу, није ли простије да се обратите директно кондуктеру мостова и шосеа који је ту, сасвим близу вас и који ће ствар решити на лицу места, без толико хартије и кореспонденције? У осталом, министарства и не остављају својим многобројним циркуларима слободе у раду, а тражењем статистика да што год ураде. Што се тиче постављања извесних агената, за њих су пре надлежни стручни шефови, који боље познају стручну вредност појединих лица и могу, ауторитетом функција и примера, да их окураже и држе их при извршењу дужности — него један политички орган, префект, који може бити само опасан. „Кад ви, на пример, имате у једном суду прокуратора Републике, председника суда, генералног прокуратора, директора особља, комисију која класификује, какву потребу ви имате за једним обавештењем префекта? Где префект, који покаткад, долази у округ, може ићи и потражити обавештења? На шта се може односити, корисно, његов акт? Какве гаранције нам пружа за добро вршење јавне службе? Најзад, не може се наћи никаквог оправданог разлога да се префекту повери једна чисто политичка улога, тако на пр. да служи као посредник између владе и бирача, или да испитује, разуме се, за рачун владе расположење републике — ако претпоставимо један идеалан случај, у пракси готово немогућ, да

и утиче на њихово мишљење. — Кад се све сведе, изилази да је он сувишан, и да као такав у најмању руку комплицира државну администрацију.

Број министарстава Шардон би свео знатно, као што у осталом, своди и број других надлештава, као на пр. судова. Шардон сâм није улазио у детаљно излагање како ће се свако од ових министарства организирати, већ се само задовољио постављањем принципа: тим пре ми овде.

Сваки министар има подсекретара, пошто министар сâм неће моћи да врши контролу. „Други људи политички, инспирисани истим идејама као он, наименовани од њега, одговорни само пред њим, треба да га помажу да води надзор над службама свога министарства: то су државни подсекретари“. Подсекретар председава еФективно саветима администрације, испитује са генералним директором све опште мере које се тичу функције; прима тужбе, води анкете; он је генерални инспектор службе; он врши све што министар не може директно и т. д. Сукоб између генералног директора и подсекретара решава министар, јер подсекретар је и остаје само опуномоћеник министров.

Свако министарство има једну канцеларију кабинета, т. ј. неколико сталних чиновника, стављених под непосредну власт министра и шефа кабинета. Најбоље је да то буде једно тело одвојено од организације појединих министарства, спојено за државни Савет и регионалне административне судове, једино за сва министарства и које ће имати за функције унутрашњи ред, поделу рада, генералну контролу, рачуноводство, спремање буџета.

Стални технички органи имају да буду генерални директори. Они треба да стварно управљају својом функцијом; они треба да примењују своје идеје, са резервом апсолутног права за министра, који претставља народ, да њихове одлуке замени својима јавно. Генерални директори такође именују све особље. Каже се да питање особља спречавају директоре у њиховом раду; али, у истини питања личности су битна у државној организацији, као и при сваком другом послу. У осталом, како поменуто друштво реформатора напомиње, без слободе да себи бирају сараднике и агенте, како би могли (директори) бити одговорни за учињене погрешке. Министар

и у тој ствари има само да врши контролу, као и иначе, а да ради човек који живи дуго у једној средини, који је дуго посматрао све евентуалности, који се за то спремао, и т. д. Генерални директори ће бити, као што је речено напред, одговорни министру за вођење јавних функција, а министри могу бити само одговорни пред парламентом за контролу коју врше. Они би још, према плану поменутог друштва, састављали годишњи буџет и они би били ти, који би потписивали акта (а не министар).

Главни директори имају као помоћне органе савете административне, јер додајмо ми са своје стране, тако велике, важне и опсежне задатке неће моћи да врше директори успешно без ичије помоћи, састављене од једног малог броја виших чиновника, једним делом именованих због њихових функција и другим делом изабраних од самог особља, при чему има да се води рачуна да целокупно особље, види, све категорије главне чиновника буду престављене. Ови савети ће имати исте оне функције које имају управни савети у једној индустрији. Њихов задатак је да припремају програме рада, да их прате и осигуравају њихово извршење и верифицирају резултате вођења функције. Све што се тиче општег вођења функције, треба да буде, облигаторно, потчињено овим саветима; пред њих има да буду изношени сви предлози који се тичу унапређења; за виша места, треба да буду позвани да чине своје предлоге. Како је то њихов главни посао, то ће они моћи да га изводе детаљно како то у опште не може један парламент, (који себи присваја ту функцију) већ због тога, што парламент у форми закона не може да улази онако детаљно (и још мање стручно) у један програм рада. Тако ће министар сâм моћи да одлучи хоће ли прећи на извршивање и хоће ли ангажовати потребну процедуру; с дана у дан он ће бити обавештаван о току јавних функција и моћи да доноси у програмима, спремљеним од ових грана административних измене, које буде сматрао за потребне.

По плану поменутог друштва пак овако ће изгледати такав савет. У свакој административној грани установиће се један административни савет или технички комитет. Он ће бити састављен од  $\frac{1}{3}$  лица означених од министра ради њихове техничке компетенције,  $\frac{1}{3}$  претставника особља, иза-

браних од њега (особља);  $\frac{1}{3}$  претставника општег интереса, наименованих од тела независних од државе. Задатак овога савета ће бити да даје сугестије директору и министру, да изражава жеље и потребе публике која се служи јавним функцијама, укратко да саветује и потстиче активност, кад је то корисно, али без сваког права одлучивања. Он ће сем тога да врши контролу најпространију над током функција, давајући укор директору и, у случају упражњења места, он ће чинити министру све предлоге, а да га они не вежу у његовом избору новог директора.

У сваком бироу централне управе треба да буде и један шеф који управља једним делом службе, са једним или два помоћника, техничара као што је и он, помажући га у изучавању послова, у спремању одлука и давању потребних наредаба. Ту не сме да буде места за лица која ми називамо данас редактором, тј. лица која ће само редиговати и писати извештаје. Централне администрације има да наређују, одобравају и исправљају одлуке нижих органа. Централне администрације су глава администрације, и за то ту треба да уђу и најбољи људи и најбоље плаћени, што не значи никакo и једнако у свима административним гранама. Сарадњу стручних људи ваља желети у свима моментима и у свима облицима. Сарадња извесних стручних људи могла би се искористити само у изванредним приликама, као нпр. сарадња професора универзитета којима се умела да користи за време рата не само Немачка већ и Енглеска. У опште, како то лепо каже у декларацији поменутог друштва научника, са прогресом наука, администрација захтева с дана у дан познавања што пространија, сарадњу техничких саветника високе вредности, као што су инжињери, геолози, биолози, економисти, јуристе и постао је не један луксуз већ једна потреба. Ако Француска неће да буде удаљена још више него што је од суседних народа треба да ера политике, суверене владарке администрације буде затворена, треба да ера употребе метода и познавање научних буде најзад отворена.“

Председник Републике по Шардону има само један моралан утицај, и он је сасвим довољан. У том погледу он не тражи никаквих рефорама. Али он сматра да је од битне важности реформа у погледу Министра Председника. Његова



улога треба да се повећа, и то баш у смислу стварања јединства и координације међу министарствима. Ради тога он треба да буде ослобођен послова једног специалног министарства, тј. он треба да буде без портфеља, министар председник у правом смислу речи. По његовом мишљењу његова председничка функција не да се спојити нити са функцијом министра финансија нити са функцијом министра унутрашњих дела. Министар финансија има једну огромну дужност, под чијом тежином се може само врло способан и енергичан човек да одржи. А сем тога гледиште министра финансија је специално и различито од гледишта других министара: он чува и брани државну благајну, од које би хтели други министри да извуку што више за унапређење поверених им функција. Он не би требао да узме министарство унутрашњих дела из простог разлога, што постојање министарства унутрашњих дела значи мешање политике и администрације, преко префеката и подпрефеката, што је у супротности са основном парламентарног система, и што уништава одговорност чиновника и води једној збрци, у којој се данас Француска налази. Увек свакако остаје аргумент да је потребно да председник министарског савета посвети сву своју активност, сву своју енергију управљању (владању у правом смислу речи) Француске.

Председништво Министарског Савета имало би да буде састављено од пет одељења: одељења кабинета, одељења опште администрације, одељења законодавства, одељења штампе и одељења опште статистике. О првом одељењу се нема ништа нарочито рећи, јер оно има да буде као и у другим министарствима. Друго одељење има за задатак да брзо и тачно обавештава Председника Мин. Савета о главним пословима Француске, о току процедуре, о разлозима усвојених решења, и тиме припрема контролу над целокупном администрацијом. За тај посао довољан је један шеф и два или три помоћника, под условом да су стални и добро изабрани. Да би успешно вршио своју функцију, шеф би био по закону генерални секретар вишег Савета Националног Рада и у том својству би одржавао стални додир са претставницима професионалних удруживања Француске. — Одељење законодавства би централизирано и координирало све пројекте закона или уредаба

спремљених од разних министарстава. Познато је како у законодавној и уредбодавној функцији нема довољно плана и реда: ефикасна контрола Председника Министарског Савета би требала да обузда и доведе у ред и хармонију ову продукцију. Да изврши ову контролу довољно је три или четири чиновника који ће бити стални и у којима ће бити удружена широка правничка знања, искуство и смисао могућности. Овом одељењу има да буде додато одељење за страно законодавство, које се сада налази при министарству правде. — Одељење штампе има да обавезно централизира, под контролом Председника, сва саопштења учињена од министара и њихових разних функција француској и страној штампи. За вршење такве функције потребан је такође један шеф сталан, стављен изван политике, и, колико је то могуће, партиски неутралан. С једне стране он би обавештавао Председника о свима покретима мњења које се буде манифестовало, у француској или страној штампи, с друге да даје претставницима листова тачне, координиране информације и по потреби исправља нетачне белешке које би се појавиле. Ту би истовремено биле централизоване све званичне и полузваничне публикације. Одељење статистичко би имало да централизира, пречишћује и резимира радове статистичке чију важност и димензије техничке функције обично хоће да претерају. — У погледу регрутовања чиновника за ова одељења једно важно место заузима спајање одељења Председништва са Државним Саветом и регионалним Управним Саветима. Савет Председника Државног Савета би Председнику Министарског Савета предлагао лица, узимао одговорност зато и био готов да замени рђаве чиновнике.

Државни Савет у овој реформи имаће важну улогу и у области активне, више администрације. Државни Савет, на име, даваће своја мишљења министрима, која ће и објављивати. Министар који донесе одлуку супротну мишљењу Државног Савета има да у службеном листу објасни укратко зашто га није примио. То је једино сигурно средство одговорности какву захтева један демократски режим. Државни Савет би заменио собом све многобројне, неактивне, сувишне, и покатакд опасне, комисије. Преко своје четири секције административне, он ће упознати све послове, скупиће или може

сакупити све надлежности. Тиме се истовремено постиже да се један рад анониман и без икакве одговорности замени радом једног сталног и одређеног тела, које има да одговара за своја мишљења. Државни Савет би дакле био један централни или један општи савет, одн. саветодавни орган.

Доцније, у својој синтетичној књижици *Les deux forces: le nombre — l'élite*, 1920, он прецизира и истовремено проширије улогу Држ. Савета. У Држ. Савету сад ваља концентрисати сву *сврху* контролу јавних функција. Његово учешће у законодавству ваља повећати. Што се тиче његовог састава, он треба да буде такав да би он могао оджавати додир са животом: у њега треба да улазе људи са стручним познавањем ствари не само из администрације, већ такође и непосредно из социалног живота, т. зв. спољни саветници, данас зависни од министра и браниоци његових идеја, треба да буду замењени стручним шефовима, без икаквог претходног министарског наименовања, са задатком да бране послове своје службе.

Шардон предвиђа регионалне Управне Савете на место садашњих савета префектура, и на њима се доста задржава због интереса који имају за Француску. Ако се и ми заједно задржимо мало више на њима, мислимо да нећемо учинити велику погрешку, јер питања имају једну страну општег значаја. — Ти савети су везани за Државни Савет, стављени су под непосредну власт Председништва (Држ. Савета) и чине неку врсту обласних (регионалних)<sup>1)</sup> државних савета. Ови савети би, природно, преузели корисни и потребни део атрибуција префектових поред других функција које би примили Саветници регрутовани конкурсом, биће повучени од непосредног утицаја политике, и као последица тога може се очекивати да ће имати надлежност и ауторитет које не могу имати префекти. Они ће бити бирани заједно са аудиторима Државног Савета тако да на пр. аудитори, који не би били задржани дефинитивно у Савету, могу постати саветници регионалних савета. Сва лична питања била би стављена у надлежност савета председника савета, који су и једини надлежни за њихово оцењивање, пошто је Државни Савет

<sup>1)</sup> Од речи област (*la région*) у супротности с округом, срезом и т. д.

апелација и касација за регионалне савете. Регионални савети би били судови општег права у административној области, у изборним споровима, у рачунским споровима, али чији би предмет био искључиво да утврди да је оверавање одиста учињено од благајника финансија и општег благајника; судови за прекорачење власти од стране нижих органа, јер би се са децентрализацијом активне управе извела упоредо и децентрализација контроле судске. Њихове административне функције биће врло широке; они ће, осим поменутих функција, преузетих од префекта, вршити надзор над окрузима, општинама, јавним установама; они ће водити анкете, централизовати и достављати обавештења која буде требала влада. Увођење овакве институције, која претпоставља груписање више округа под влашћу председника ових савета не повлачи никако укидање округа или неку њихову промену. Само време ће мало по мало да слије округе. Регионални савети ће, природно, примити и уредбодавну власт префеката.

Као круна овога плана је установа Савета Националног Рада, који има да испитује различите стране француске активности и подносити парламенту сваке године жеље (Voeux) шта би требало радити. Овај савет треба да буде састављен од претставника главних професионалних удружења, које има да изабере Председник Министарског Савета на основу њихове вредности професионалне. Он би био подељен на четири секције: за земљорадњу, трговину, индустрију, рад, које ће припремати одлуке опште седице. Савет ће држати обавезно сваке године сазив за време парламентарних распуста; у сваком сазиву испитиваће општу привредну ситуацију, давати своје мишљење о потребним мерама за напредак земље и пружити сва обавештења корисна за акцију законодавну и владину. Шеф одељења опште администрације био би по закону генерални секретар бишег Савета Националног Рада.

У својој поменутој књижици *les deux forces: le nombre- l'élite* он иде јоште даље и предлаже просто да се данашњи Сенат (Горњи Дом) у Француској замени Саветом националног рада, састављеним од представника појединих стручних организација, „правилним и сталним“ изразом друштва, који ће имати улогу саветодавца без права одлучивања. Што се тиче

Народне Скупштине (Доњег Дома), у њој ће бити усредсређена политичка власт, она ће имати да доноси буџет и да врши контролу преко перманентних комисија, и она треба пре да буде орган који ће се трудити да доводи у координацију државне послове, него да фабрицира законе, и пре да врши контролу, него да *сћвара*.

За чиновнике тражи се да буду обезбеђени у свом регрутовању и напредовању на један апсолутан начин против самовољности и милости, нарочито против самовољности и милости која би дошла од политичких оцењивања; јер јавна служба је стална и нужна, докле ништа није покретније и често таштије него политичка оцењивања. Сваки у својој служби има да носи достојанство једног претставника народа, па био он један полицајац или пољски чувар. Од пандура до министра, сви агенти виши и нижи, само су чланови једног удружења; сви једнаки као слуге општег интереса и сваки највиши кад врши своју функцију.

Они ступају конкурсом, који има да буде што шири т. ј. расписан истовремено за више аналогних или идентичних функција и правилнији т. ј. који се понављају у одређене рокове пошто би такав могао да подигне ниво кандидата. Резултати конкурса би имали бити верифицирани једним сталним, али при прелажењу на виша места у јерархији, Шардон налази, не треба се држати континуитета, т. ј. ваља дати могућности да и млади људи доспеју на највише положаје, ако то оправдава њихова култура и способност. Искуство француско потврђује корисност таквог поступања. Авансовање иначе треба да буде дато избору шефова, или другим речима, формула напредовања је: избор шефова од шефова. Али министар има да сачува право да промени одлуке шефова: ово право пак он може вршити само јавно, узимајући одговорност за такву одлуку. Но ни сами чиновници не треба да су без гаранција. Чиновници имају право да се жале, пре но што буду одлучена дефинитивна унапређења. У том циљу би имала да се објави листа унапређених, и чиновници или њихови делегати би имали право да се жале, ако су незадовољни, подnoseћи своје противне разлоге. Ако се не усвоји оваква, потпуна, јавност, тако сагласна са духом демократије, али коју одбацују толико људи, онда би имало да се усвоје саопштења табела унапређења.

административном савету, и мишљење њихово би било довољно. Савет би у најмању руку имао да обавести заинтересоване да би се жалили на време. Ипак, главно средство је право жалбе Државном Савету за сва прекорачења власти.

Главне шефове, на пример генералне директоре или директоре, има да поставља сам министар који преставља народ-господара свих функција. Али административни савет сваке службе треба да буде позван да чини јавне предлоге, јер, кад су јавни, министар ће морати да их испитује с нарочитом бригом.

Чиновници имају права да се удружују како они хоће и у циљевама у којима хоће, јер то је једино средство да се допусти чиновницима да они слободно раде на поправљању јавних служби, и било би апсурдно да се то њима, који су се посветили позиву да бране социјални ред, ускрате слободе које се дају издашно и појединцима који хоће и да га униште, Али они немају права штрајка. Сваки штрајк има да се казни најстрожије, јер он је опаснији за народ него већина повреда предвиђених кривичним законима.

Одговорност чиновника има да буде такође загарантована, јер ниједан чиновник није власник своје функције. У извесним случајевима Шардон узима и колективну одговорност, која би служила циљу да чланови пазе строго на регрутовање својих чланова. Такав случај би имао да буде са бележницима јавним.

\* \* \*

*Шардон*, (заједно са Марсиалом (Martial), познатим реформатором и напред поменутиим друштвом реформатора, предлажу подвајању сфера рада министра и стручног органа, и, следствено, за свакога везује одговорност за његов рад. Техничком органу који је сталан припадала би администрација и извршење, а министру функција контроле у којој он има да буде уско специјализиран. Напротив једна друга група реформатора, и у њој *Шац*, који су дали израза својим гледиштима у току једне интересантне анкете, коју је отворио *Revue Hebdomadaire*, сматрају да решење треба да се тражи у присвајању енглеског система, на континенту слабо познатог али који заслужује сваку пажњу, система по коме сваки министар има да буде дуплиран једним високим функционером, сталним и наоружаним техничким звањима.

У свима демократским државама стручни органи су потчињени политичким органима, народу, парламенту шефу извршне власти и министрима. Само негде је та потчињеност већа, негде мања. У Америци је потчињеност стручних елемената политичких изведена у тој мери, да се у свакодневном језику, Председник и његови министри означавају називом не „влада“ већ „администрације.“ Ова администрација има шефа и то, једног јединог који је Председник (Републике), лично одговоран за чине својих органа пред народом, од кога је изабран. Кад он промени шефа, онда он са собом повлачи не само своје ministre, већ и ниже чиновнике. То је практика „пљачкашког система“, чије су незгоде биле довољно осетљиве да изазову у Сједињеним Државама један покрет наклоњен утврђивању „сталне грађанске службе“.

На против, Енглеска је усвојила један средњи систем, који има за циљ да осигура коегзистенцију и уску сарадњу политичког и техничког елемента у влади. Енглески је обичај да удруже у администрацији једно политичко лице „laureat-a“ и једно техничко. Овај обичај, традиционалан у суду, примењиван је од 18. века у администрацији. То је вероватно дошло као једна протутежа парламентарном систему, врло потребна и врло корисна. У главним министарствима или секретариатима државним, створеним и организованим између 1782 и 1860 на челу стоје два човека, један политичар и један техничар. Поред политичког секретара постоји један административни секретар, изабран изван парламента и назван сталним, који је исто толико сарадник министров колико и његов потчињени, како се изражава Шац, или, који у ствари води министарство под контролом политичког човека. У овој институцији, мало познатој у Француској и на континенту, добри познаваоци енглеских институција виде један од основних и битних елемената политичког уређења енглеског, који му обезбеђује стабилност, континуитет погледа и непристрасност које не постоје ни у једној другој парламентарној земљи. Захваљујући томе, како мисли *Бецотт* (Bagehot) неутралишу се кобна дејства честе промене коју претпоставља, што се тиче највиших шефова великих функција, механизам парламентарног режима. Шеф номинални једне функције мења се и подсекретар политички нема такође већу стабилност. „Кад

би детаљи административни почивали једино на ова два човека, точкови административни би наскоро престали да функционишу. Нови људи не би могли да управљају администрацијом са довољно снаге и ефикасности; они не би чак могли да свима управљају. Али у пракси, они имају поред себе једног сталног подсекретара који управља свима текућим пословима, који је депозитар тајни администрације, у коме се оличавају њене традиције, који је, једном речи, спона између разних министара који следују један за другим. Захваљајући овом подсекретару, текући послови министарства иду својим обичним током, упркос честих промена министара, и треба зацело признати да се без њега ови послови не би могли учинити.“

По писцима најбоље информисаним овакво једно уређење постиже то, да администрацију стави у сагласност са општим мишљењем народа и парламента, да га држи у сагласности са погледима већине и да га штити од опасности једне неразмишљене одлуке Доњег Дома. Он има такође за улогу да је један критичар који има задатак да искорени злоупотребе, да се бори против тежње бирократисања и рутине и да спречава да се министарство не учмава. Међутим он остаје шеф и њему припада да одлучи о општим линијама политике која има да се води. У том циљу он прима мишљења стручњака који су стални чиновници и који имају улогу да објасне његове одлуке, да га обезбеде од заблуда и затим да изврше и да наређују да се изврше његове наредбе, старајући се да одрже активност одељења и да се поштују формалности. Овом последњем остаје једно врло широко поље за његове иницијативе, јер у његову функцију спада да прикупи сва обавештења која се односе на једно питање, да их преставе у облику који допушта да се одлука донесе лако и брзо, да испита дотичну ствар и да евентуално испита депеше, петиције или тужбе које му долазе. У главним министарствима, и нарочито у министарствима унутрашњих дела и спољних послова, може се опазити једна тенденција врло одређена ка деконцентрацији, на име функционери стални узимају све више обичај на разним ступњевима јерархије да пресеку сами и без претходног реферисања својим претпостављенима, питања свога ресора. Подсекретар сталан је као



и сам министар, ослобођен детаља и у мери да се посвети општој политици, да даје директиву и врши ефективну контролу у своме одељењу. „Он има слободу да дискутује са министром; али, кад је закључена дискусија, он нема ништа друго него да изврши помоћу својих канцеларија оно што је министар одлучио. У детаљима примене закона и уредаба, он није спречаван од шефова, подшефова и аташеа уз кабинет који облетају око француских министара. Све лежи на њему да би дужност била добро извршена. Он води рачуна о својим актима, јер министар је дужан да бди над свима, али не претендује се да му се да савет о најбољем начину да их изврши, јер министар не треба све да ради. Политичком човеку управљање, као капетану крмила његове лађе; администратору администрација, као што инжињеру загревање и машине на лађи.“

У Француској као и свима демократским државама на континенту, недостаје таква институција. Тамо је такође, ма да у другој форми него што је то у Америци, у опште административан елемент потпуно апсорбован политичким, и реформатори у овоме налазе једну од главних мана режима приписујући јој нерад и неред, у коме се ваљају велике државне гране, и ради којих јавно мњење почиње да се узнемирује. Страшна криза, кроз коју је Француска прошла у рату, по њима, јасно је показала нужност да се промене заблуде досада следоване. И реформатори дискутују који од два система треба увести.

✱

Кад се изврши поређење између ова два система, енглеског и оног који предлаже Шардон, онда се може утврдити ово: међу њима постоји додирна тачка, што и по Шардоновом предлогу министар задржава „суверено право“ контроле једног претставника народа, као што задржава и даље своју парламентарну функцију какву и данас има и чак при томе му се поверава да доноси одлуке о свима важнијим пословима како је то напред речено. Међу њима има дакле додирне тачке у колико и други (не само први) предлог задржавају основно начело парламентарног система, установу министра као политичког органа и делегата народног. Али и разлика међу ова два предлога није никако мала и незнатна,

Та разлика се састоји прво у томе, што су по другом предлогу одвојене сфере рада или компетенције министра и стручног директора, по енглеском систему министар сâм ради, сâм доноси одлуке бар номинално уз помоћ једног сталног, стручног и искусног подсекретара, *laupan*-а као саветодавца, и сâм отуда сноси одговорност за рад. По другом предлогу министар врши контролу, а *ради* подсекретар. Али из подвојености сфера рада следује и већа власт, на закону заснована, стручност директора у другом систему. Да би он могао успешно да изводи своје планове и замисли у границама слободе која му је дата, и да би могао одговарати за законит, правилан и успешан рад, потребно је да он сам поставља све особље, да саставља буџет, и друго.

Другу тачку у предлозима реформатора чини децентрализирање државних функција, т. зв. техничка децентрализација. У скромнијој форми налазимо је лепо формулисану код проф. *Дигу-а*. У радикалнијој са већим замашајем, у смислу индустријализације државне администрације услед чега се истичу моменти економски и финансиски или тачније технички начин рада нарочито у финансиском и економском погледу — код *Фавареја* и *Шаца*. Овај последњи, одн. *Центар административних изучавања*, у својим реформама изводе до крајњих граница начело индустријализације и од индустријализације администрације хоће да направе индустријализацију државе, и при томе прелазе у област питања о односу државе према друштву (према удружењима грађана) и о задацима државе, на тај начин постављају нове тачке у реформи.

Од интереса је забележити, да се идеје овакве врсте јављају и у Немачкој, али су оне мање више остајале у оквиру филозофских гледишта и начела, и отуда нису довољно прецизна у погледу примене на праксу. Оно, што Немци виде на једној метафизичкој висини, и зато понекад само наслућују практичну примену једне идеје, Французи то опажају конкретно и предлажу директно извесне мере за практичну реформу, расчлањујући их и разликујући их јасно једну од друге. Да наведемо само Волфа Валцендорфа који је развио, развија и даље у симпатичним и интересантним делима своју теорију о „чистој држави“. По њему држава има да врши само „правну“ функцију и да је неспособна и

ненадлежна да врши економску функцију. Али шта то управо значи кад се узме у обзир да се данас може сматрати као правично и да може према томе да постане позитивно право и да управо постане дужност државе да интервенише у социалним и економским односима, и кад то она и мора данас да учини са гледишта старогерманске солидарности коју Холцендорф примењује? У најмању руку он је неодређен, ако не и противречан.<sup>1)</sup>

\* \* \*

По Дигиу-у пет елемената чине ову форму децентрализације. 1°. Децентралише се једна јавна служба више техничке природе, пошто политички (децентрални) органи немају специјалних знања и некомпетентни су да управљају функцијом техничке врсте. Ако се то не учини, онда су лако могући конфликти. По Дигиуевом мишљењу је један од главних узрока за жалосне штрајкове који су се десили у Француској у марту и мају 1909. код особља пошта и телеграфа то, што су овима управљали политички органи директно. 2°. Положај агената техничких функција треба да је независан од својеволжности политичких чинилаца. То је по њему, неопходан услов, и он чак верује да се управљање има да преда управном органу синдиката чиновника дотичне струке, добро дисциплинованог, под контролом политичких органа и чак одговорног новчано према појединцима за рђаво управљање функцијом. Дигиу мисли да би управу имали да бирају сами технички агенти из своје средине, ако изабрани чланови испуњују услове поштења и способности, прописане законом те функције. Али то би била друга фаза потпуне децентрализације. У првој фази он би се задовољио да чланове управе означује само влада, али их бира међу чиновницима које су ови сами претходно изабрали. 3°. Контрола владина треба да буде чврсто загарантована, и састојаће се, нема сумње, у праву одобравања и одбијања одобрења, у праву поништења због повреде закона. 4°. Са системом децентрализације би се могла врло срећно да комбинира *пайримонизација* функција, т. ј. намена овој функцији једног

<sup>1)</sup> В. моју расправу *Нова немачка правна филозофија прошив интервенције државе* (Економист, 1924).

аутономног патримониума, коме би управљали сами технички органи. Сматра само да би требао да се ту примени систем обавезних трошкова. 5<sup>о</sup>. Онде где има акције ту треба да има и одговорности, као што праве акције има само онде где има одговорности. Према томе дакле у систему ове врсте децентрализације треба да су чиновници неоспорно одговорни у једној широкој мери. Могло би се чак рећи да увек када један појединац буде повређен рђавим функционисањем службе, има да се претпостави лична погрешка чиновника. Та одговорност би могла бити шта више и солидарна свих чиновника службе, а могла би бити остварена стварањем једне касе синдиката. Као одговарајућа допуна овакве одговорности била би учешћа чиновника у добити предузећа, у овој или оној форми.

Овакав један систем, срећно примењен на техничке функције, а не никако на функције које се односе на безбедност земље, никако није револуционаран. Чиновници су управљачи јавних функција, које, по својој дефиницији, треба да функционишу искључиво у интересу целине. Он има за циљ и границу добро вођење функције, пошто се претпоставља да ће боље радити чиновници који су независни од политичких органа, који сами воде послове и т. д., који су иначе подвинути строгој одговорности. По Дигиу-у он решава срећно питање како да се помири стално и нужно растење броја разних функција са заштитом индивида против свемоћних управљача и са слободним развијањем индивидуалних енергија. Један систем централизације при оваквим условима значи политичким органима дати поред неограничене политичке власти и економску, т. ј. једну чисту концепцију колективистичку, која по његовим речима, у својој суштини је једна цесарска и јакобинска, проширена на економску власт. Треба се само ослободити дакле концепције суверености (власти).

\* \* \*

*Фавареј* у своме плану наглашава нарочито трговачки и индустријски начин вођења предузећа.

Реформе које *Фавареј* предлаже јесу у смислу једног активистичког схватања демократије, једне дакле тежње да сам народ води своје послове непосредно, тежње за стварањем децентрализације у једном вишем и дубљем смислу.

него што је то политичка децентрализација (самоуправа). Но ни сама политичка децентрализација са свог гледишта добила је један друкчији смисао, на име тај да она поред тога што приближава администрацију народу и развија способност за самосталан рад и интересовање за јавне ствари, да „умањује“ државу, што ће рећи да је ослобађа од извесних функција и тиме јој олакшава вршење њених других функција. Али ова децентрализација никако није довољна, јер не лечи органске у дубоке махне данашње администрације које су: анонимност, неодговорност, антииндустриализам. У том циљу није довољно пренети седиште (центар) из Париза у Бордо, власт једног министра (у извесној мери) на једног начелника — то значи мењати само оквир и саму форму: већ је потребно изменити саму суштину уређења, сам начин рада и контроле. Отуда, јер не дира у суштину ствари, (данашња) политичка децентрализација не дира у извесне службе администрације као што су то поште, железнице, арсенали, велике фискалне мануфактуре, и др., у опште у привредна државна предузећа. — *Фавареј* предлаже једно дубље и радикалније средство, индустриализацију администрације. Али он је тако замишља да она значи истовремено и децентрализацију, т. ј. извесну аутономију појединих административних функција. Он нам, наиме, предлаже следеће.<sup>1)</sup>

Он предлаже на пр. гласање по листама и, оно што је с тим везано, велике изборне јединице, јер овај систем гласања као и свако проширено и индиректно гласање, допушта изабраном већу независност према бирачима и приближава га општем интересу, ма да он има такође и својих мана; предлаже затим, поред осталог, увођење референдума „приморављујући кандидате и бираче да се концентришу на једном одређеном питању, каткада техничком, али које се увек односи на непосредну и опипљиву стварност. Референдум изгледа као једино средство да политика изађе из ове гадне вулгарности, да унапреди васпитање политичко и економско народа“; и најзад да се женама да право гласа, јер оне у политици, као и у свакој другој материји заузимају тачку

<sup>1)</sup> Његове реформе у смислу активистичке демократије иду преко граница администрације, и ево шта све обухватају.

гlediшта моралну као главну, и јер данашње друштво има потребу више за срцем, које жена има, него за интелигенцијом коју људи имају. Али главна реформа у политичкој и у уставној области има да буде увођене једне шире и истинскије самоуправе, што ће рећи на првом месту веће аутономије у раду локалним јединицама. Он је шта више и за увођене једне велике самоуправне јединице, веће него и једна од садањих области, пошто данас у Француској не постоји никаква опасност за национално јединство, које има дубоких корена, и може да буде носилац крупнијих и важнијих послова. Само, по његовом мишљењу до овакве реформе има да дође спонтано, од саме области, округа, удружења која би могла да чине језгро покрета.

Прва ствар, која би се по Фавареју имала да изведе, била би да се уведе рачуноводство дупло где се сваки детаљ предузећа огледа минут за минутом и где се и најмања материјална погрешка открива механички недостатком слагања регистара међу собом. Од регистра до регистра, од огледала до огледала, послодавац је вођен до велике књиге, централног огледала, у коме он види сасвим јасно и прецизно добити и штете. Рачуноводство двојно ће открити послодавцу аутоматично четири витална захтева од чијег задовољења зависи срећна или несрећна судбина предузећа: Капитал, резерву, амортизирање и биланс; нарочито је важно амортизирање које ниједна индустрија не може занемарити, а да то не постане фатално по њу. Систем, по коме се управља ово предузеће, искључује се на апсолутан начин са начелима буџетирања државног. Предузеће се води више година, и у раду је дата једна слобода и еластичност која не признаје правило специјализирања или јединства. (За Фавареја правила државног буџетирања су: „каква лудост! каква детињарија, каква глупост“). Капитал тих предузећа створиће се овако. Прво, имаће да се фиктивно уништи финансиска прошлост једног државног привредног предузећа, на пр. државне штампарије. Држава ће, затим, ако се узме као капитал, који ће добити државна штампарија, 5 милиона, издати 500.000 под новом титулом, која ће моћи да се назове Режија Народне Штампарије, карактеризирајући се на следећи начин: обвезница на 500 франака; интерес гарантован; цифра овог инте-

реса утврђена према вредности општег државног кредита у моменту емисије ; враћање годишњим отплатама у рапидном року амортизирања које одговара вероватном трајању индустријског оруђа (машине) претстављеног овим првим капиталом. Кад је публика уписала у ову емисију, држава је добила 500.000 фр. Кад би се ових 5 милиона унели у текуће приходе годишњег буџета, операција би била катастрофална, јер би завршила просто на просто отуђењем Народне Штампарије од стране државе. Министар финансија, напротив, уништиће подједнаки део вечитог државног дуга откупом на берзи, у каси депоа, и т. д. Претпостављајући да је загарантован интерес 5%, с једне стране, општи државни буџет неће добити више 250.000 фр. добити, које ће Народна Штампарија имати од сада да намени на службу ових обвезница, али с друге стране, он ће престати да подноси терет од 250.000 фр. вечитих рента, које ће бити уништене са стварањем ових обвезница. Операција се, дакле, у равнотежи, а допушта држави без трошкова по њу, један покушај који се намеће, да примени на једну од својих индустрија правила општег индустријског искуства. За прву и главну корист од ове операције везују се и те да ће 5 мил. вечитог дуга бити сигурно амортизирани, пошто су 5,000.000 облигација потчињени прецизним правилима амортизирања и да ће буџет бити од сада за увек ослобођен сваке тражње кредита од стране Народне Штампарије, пошто ће се она у случајевима потребе обратити својим резервама или самој публици.

Државно предузеће ће морати да има један свој управни (административни) савет, директора и буџет.

Управни савет биће састављен од чланова назначених од министра и то тако, да ће доцније, у случају упражњених места, министар имати да бира са листе предложене од савета; од чланова изабраних од особља и чланова изабраних од публике, јер публика „већ одавно како има да нешто каже администрацији о јавним функцијама“; међутим не може се узети да је претстављена у парламенту који данас не претставља многе социалне интересе или рђаво претставља (као на пр. потрошаче монополисаних производа, путнике или експедиторе жељезница и пошта и т. д.). Могло би се дати право гласа и извесним трговачким коморама и рад-

ничким синдикатима, и још боље једном удружењу образованом од носиоца обавезница, јер су они очевидно — нарочито заинтересовани у вођењу предузећа. — Одлуке савета, по замисли *Фавареја*, неће бити увек извршне. За неке ће се тражити одобрење парламента, а за друге чак и министра. Савет ће сваке године и у одређеним роковима подносити извештај о раду, са рачуном добити и штета и својим билансом, министру и комисијама буџетским. Уз извештај савета биће додат извештај рачунских комесара, изабраних међу члановима Главне Контроле или регрутованих конкурсом међу стручњацима рачуноводства и индустријске економије.

Директор ће бити именован од министра на предлог савета. Њега треба наћи ма где то било; нека је он на најнижим местима исте администрације или у једној приватној индустрији, треба ићи тамо где је. Са њим ће бити закључен један уговор не на живот, већ на једно одређено време и с правом прекида уз накнаду, утврђену унапред. У опште треба раскрстити са бирократским начином наименовања. „Зашто су, немачке вароши и универзитети показали тако сјајне успехе? Јер су радили на овај начин, тражећи на целом пространству територије немачке професионалне бургмајсторе и професоре најспособније и нудећи им плате да их могу примамити.“

Буџет вођен по двојном рачуноводству, завршиће коначно губитком или добити годишњом. Ако нема губитка, њега ће државни буџет попунити. Али разлози, услови овог губитка биће аутоматично познати и показани рачуноводством, и одговорности ће се саме по себи испољити. Ако има добити, она ће такође бити унета у општи буџет: то ће бити дивиденда народа.

*Фаварејев* план састоји се, у кратко, у следећем: Свака администрација има да добије *ауџдномију* да би имала истовремено *одговорност*. Ова одговорност ће је принудити да покаже *резултате* и они се показују и добијају само помоћу вођења рачунског и индустриског. Оваква једна аутономија, оваква одговорност, овакво вођење рачунско и индустриско чине, по мишљењу *Фавареја*, праву децентрализацију, децентрализацију органску, различиту од географске и коју он назива, по аналогiji са самоуправом енглеском, Самоадминистрацијом (*La self Administration*).



Практично, овај начин управљања државним предузећима има да се изведе по врстама предузећа, по њиховој сличности са приватним предузећима.

*Фавареј* разликује три групе :

У прву групу спадају она предузећа која показују потпуну аналогију са приватним. То је случај Народне Штампарије, Службених Листова, Новаца и Медаља, Шума, Мануфактура у Севру, Гоболена и Бовеа. Ту административна аутономија може бити остварена са минимумом тешкоћа. Предузеће би било конституисано као друштво које има потпуну правну и финансиску способност; оно би себи створило један капитал издајући потребну количину обвезница, додељених најпре држави, затим издатих у публици. Од онога што се буде добило уписивањем, најзнатнији део би допустио Министру Финансија, коме би он био стављен на расположење да поништи до те висине суму у капиталу вечитог дуга, остатак би служио за индустриски фонд и за вођење операција друштва. Друштво би било стављено под директну власт одговорног Министра, који би могао да по својој вољи сазива и председава управном савету чија би четири члана била наименована од њега, као што би имао да премапотпише указ наименовања или опозивања (отпуста) директора. На исти начин министар би претстављао друштво пред Парламентом, коме би он поднео рачуне и биланс са извештајем управног савета.

Парламент би имао вишу власт и надлежност скупштина акционарских, како обичних тако изванредних. Господар одлука које прелазе надлежност управног савета и министра, он би дискутовао суверено рачуне и резултате друштва, испитивао би рад савета и министра, утврдио дефинитивно годишњу цифру амортизирања, величину резерви, пласирање расположивих фондова; он би утврдио рачун добити и дефицита, добит преносећи у општи државни буџет а дефицит покривајући изворима овога буџета.

Тако конституисано друштво би било поверено ефективној власти шефа, који би био директор; управни савет и генерални директор би играли улогу и били би потчињени обавезама које на њих падају у сваком анонимном друштву.

Ова сличност повлачи за собом једну дубоку промену у државним експлоатацијама. Директор, заиста, не би био више биран међу политичким агентима као за награду или међу чиновницима које ништа не квалификује за такву службу: одговоран стварно, он би морао бити надлежан. Он би имао стварну власт једног шефа за све, што се тиче организације служби и заповедања особља; он би био у могућности да чини примену свих практичних средстава, утврђених од административне доктрине. Он би имао најзад да подноси рачун о вођењу посла и да држи правилно и исправно дупло-рачуноводство које садржи рачун капитала, рачун амортизирања и рачун резерве.

С друге стране, публика и потрошачи, била би под таквим режимом, претстављени на начин најпростији и најдиректнији у колико држаоци репрезентативних титула предузећа и, ако имају признату компетенцију, у колико чланови Управног Савета. Тиме би био истовремено постигнут циљ за којим теже извесне напредне политичке групе у Француској.

У другу групу улазе службе индустријске државне, идентичне с приватним индустријама, али монополисане и условљене вршењем јавне власти. Држава као јавна власт додељује себи искључиво право да експлоатише производе: дуван, шибице, барут и т. д.. Такође као таква и као одговорна за опште изваниндустријске или фискалне интересе, она експлоатише пошту, жељезнице, и т. д. Ниједан од ових момената не чини сметњу аутономној и индустријској аутономији службе, под резервом државне контроле. Интервенција јавне власти, заиста, ништа не мења у економском карактеру производње или трговине дотичних предузећа; дуван је индустријски производ, као што је пруга трговачки инструмент. И била би груба погрешка, ако се замисли да држава може, експлоатишући их, да потпуно апстрахује од економских закона који се намећу сваком предузећу; она може да задржи и да повећа своју клиентелу само, ако цене садрже исвесну сразмеру са интензивом потражње као израза и резултата социалне потребе и ако каквоћа производа не падне испод извесног нивоа. Отуда је потребно за вођење ових служби или експлоатација једно рачуноводство, јасно и логично; потребан је један шеф сталан, надлежан и одговоран;

потребан је један механизам производње, фабрикације и вођења посла, рационалан и економски. Крајња намена производа значи мало, и, ако има један произвољан елемент у његовој цени, овај ће се додати, повећавајући или смањујући, цени стварној трговачкој при изласку из фабрике, према обичним правилима рачуноводства.

Исти метод може бити остварен и за трећу категорију јавних служби које су јоште индустриског типа, али које нису ни фискалне ни продуктивне приходима, као што су арсенали војни и марински, мануфактуре, интендантуре итд... Више није могуће да се чини фикција која би капитал предузећа одвојила од народног капитала и персонифицирала га под формом облигација издатих у публици, са корелативном потребом да се награди овај капитал и да се амортизира и са могућношћу да се створи учешће публике у администрацији и у директној контроли службе.

Остаје међутим да ова предузећа снабдевају државу на исти начин, као на пр. Крезо (Creusot), и да им се у сваком погледу осигура вођење посла, најпродуктивније и најлакше за контролу. Ту нема другог средства него да им се да потпуна финансиска аутономија, тиме што ће она узети на дуг за основни капитал један део знатних сума, које је, од оснивања, народ инвестирао у њих, и што ће имати да одговарају за крајње резултате, и то на име за овај кредит поверен Министру Финансија, али сличан оном који би претстављале обвезнице у рукама публике. Ова предузећа би имала затим да функционишу према заинтересованом (надлежном) министру, као независан набављач према обичном клијенту, да утврђују своју цену продаје и терете капитала, усвајајући општи систем дуплог рачуноводства и подносећи при крају године јасан рачун добити и штета.

### III

Шац признаје да је Фаварејева реформа у принципу добра и свакако најближа правом и идеалном решењу. Али и он и Фејол, као и цела школа или тачније *Центар административних изучавања*, иде још даље<sup>1)</sup>, како у „раскрча-

<sup>1)</sup> Ферол је шеф овога *Центра*, одн. ове школе, па ипак, на жалост, био сам у могућности да изложим детаљније идеје Шацове. С обзиром на предговор Фејолов књизи Шацовой, напред цитираној, мислим да то неће чинити један озбиљан недостатак.

вању“ (ослобађавању) државе од сувишних функција тако и у њеној индустријализацији проширујући је и на друге државне функције осим привредних, и на функције тзв. јавне власти. Он управо хоће да целу реформу заснује на једном једином принципу, индустријализацији државе (државе у опште). „Ми патимо, како он сам формулише своју полазну тачку, од једне радикалне мане, која ставља једну несавладљиву да би држава могла да води послове према општим правилима великог предузећа добро вођеног. Администрација Француске је предата политичкој власти, лишеној онога што чини саму душу и дух једног предузећа, т. ј. једне једине воље, организаторске и координаторске једног шефа. Проблем који поставља државна администрација је јасно дефинисан у овим изразима; ради се о томе да се предузеће државно француско сматра као један трговачки и индустријски посао који треба да успе“. То значи с једне стране задржати за државу само оне функције, и у тој мери да би држава преко шефова њима могла да управља ефективно и да јој се не наметне једна дужност у очевидној супротности са способностима људског разума; с друге стране, кад је држава ослобођена свега онога што не чини суштину њене специјалне и сопствене функције, има да се изведе реорганизација целокупне администрације у таквом смислу да се у рад државних администрација уведу они исти принципи који важе и у индустрији; предвиђање, организација, заповедање, координација и контрола; и, што се тиче људи, тражити од њих као квалитете, да су активни, да имају моралне куражи, велику сталност (субјективну), стручно образовање и опште искуство у пословима. Ипак, индустријализација државе добија и у оваквој реформи свој највиши израз и своју најважнију примену у индустријализацији привредних предузећа. Јер, поред тога што и сâм *Фавареј*, који се задржава само на индустријализацији ових последњих, наглашава потребу да се држава ослободи функција или бар да их води тако да искоришћује и развија спонтане друштвене силе, као што смо чули — у погледу индустријализације државних функција власти не чини у истини никакву пертурбацију коју би смо могли очекивати. У својој суштини, између предлога за реформу какви су Шардонови и конкретних предлога које ставља Шац у име индустријализације, нема велике разлике. Главна

разлика је, кад се изврши промена у положају министра према генералном директору. Но она баш је таква да нема никакве везе са индустријализацијом, и пре изгледа као нешто супротно њој. Јер он не само да смањује власт генералног директора, једног стручног органа, већ такође проширује власт другог политичког органа. Разлике међу њима су у главном у акцентирању момената. Са гледишта индустријализације се наглашавају извесни технички моменти и шта више психолошки потребни за рад (као на пр. квалитети потребни за једног шефа). То никако не искључује да се код реформе по начелу индустријализације јављају извесни нови моменти, и да се појави баш и каква разлика. Тако се може на пр. опазити као нов елемент установа контролора који ће служити министрима да ефикасно обављају своју контролу. Ти контролори били би један министров генерални штаб или приватни савет и добио се, кад би се постојећа институција разноврсних контролора или инспектора организовала у смислу унификације и под условом да се ти људи нарочито спремају за тај позив. Нов момент је тзв. пасерела (*passerelle*) што значи да могу и нижи чиновници из разних струка да долазе у непосредни додир мимо начело јерархије, и да у хитним случајевима и шефови на нижем ступњу јерархије имају довољно слободе да предузму мере у општем интересу. Нов момент је такође, чисто техничке природе, хронометража, т. ј. мерење времена за које чиновници сврше своје послове, или, тачније, мерење приноса рада. Исто тако може се опазити да је нарочито наглашен момент, толико наглашен да се готово може сматрати као нов — спремање програма рада, што проистиче непосредно из начела које Шац (и цела школа) оглашавају као принципе, по којима се води једно предузеће на један рационалан начин. То спремање програма рада има да се изведе на основу једне сигурне и строге документације.<sup>1)</sup>

<sup>1)</sup> У науци као да се говори још о једној, друкчијој индустријализацији, која је по Алберту Анриу (Полиција, св. за април 1924, ст. 261.—262.) најбоље изражава дефиниција професора лијонског универзитета Овелена (*Hauvelin*). По њему оно што карактерише индустријализацију администрације, то је увођење поделе рада у сам акт продукције.

Последица таквог начина рада била би потпуно специјализирање органа. Тако на пр. један биро би служио само за рачуноводство, други за пензије, трећи за статистику, четврти за наименовања и т. д. Такав начин рада је

Овако сад изгледа сами предлози Шаца.

Сведена на своје функције „сопствене и битне“ чувара реда и безбедности, општег уређења народне привреде, претставника земље у њеним односима са иностранством, општег администратора колонија и протектората и скупљача јавних доходака, држава прима на себе већ један у знатну дужност. Ту могу да се употребе два начина рада.

Први начин, који је примљен био би да се да препондерантна и најчешће искључива улога државној акцији; то значи да држава ради преко својих функционера и агената потчињених њеном ауторитету тако да она улази и у детаље послова при чијем вођењу она даје и директиву. Али кад је човек прожет апсолутном нужношћу да држава у крајње могућој мери раскрчи администрацију владину и да упрости њену акцију, као што је то случај са Шацом, онда је он доведен да појми и други начин који би, усвојен једном, преобразио дубоко функционисање функција самог владања.

Држава, разуме се остаје господар ових функција, јер то је једна нужна ствар која се не може спорити, ако човек није анархиста. Али, ако се у усавршавању организације и рада иде до краја, не би било немогуће да једног датог момента буде довољно, ако држава задржи за себе само просту контролу, „у мери у којој је ово преображавање у сагласности са поштовањем њених прерогатива и моћи“.

Тако дефинисано, питање се може поставити за сваку функцију владе. Што се тиче унутрашње безбедности, човек се, нема сумње, може колебити да ли ће ићи до смелог предлога г-де Молинари који је видео у производњи ове безбедности једну приватну индустрију коју би било корисно пот-

---

примењен у једном општинском бироу бриселског предграђа. Али показала се за публику веома незгодна. Лице коме је потребан један званичан документ о ма каквом приватном или административном акту мораће да иде лично од одељка у одељак, пошто сваки одељак ради само један посао и издаје докуменат само о њему, и то кад приватно лице покаже претходни по реду документ. Без сумње, да би се публика могла ту поштедети, али онда би администрација имала да утроши много више времена. Оваква индустријализација свакако није нарочито привлачна, и против ње би могло да се наведе пуно разлога. Али она и не игра важну улогу, како нам се чини, у предлозима за реформу. Таква реформа је, у осталом, и одвећ техничка, техничка у ужем смислу, и по томе одвећ уска и једностранна.

чинити конкуренцији и која је била у ствари вршена ефективно у Шпанији од Светог-Хермандада у Фландрији и у Италији од друштава занатских, у Енглеској и Сједињеним Државама од приватних констабла.<sup>1)</sup> Међутим ми смо видели приватних друштава, као што су то Грађанска Лига, да регрутују и употребљују персонал добровољаца да би осујетили извесне штрајкове јавних функција. Фашисте су у истом смислу радиле и по некада су прешле границу.

Што се тиче спољашње безбедности, питање тако дуго дискутовано о вредности милиције изгледа да је на основу, факата добило пре један повољан одговор по њу, и неоспорно је да је војно припремање позвачо да се врши пре у приватним спортским друштвима него у касарнама.

Што се тиче народне економије, држава би могла да учини апел, за развијање економских оруђа, на приватне организације чија је способност рада већ показана од Туринг-Клуба у Француској; у области помоћи, њена акција би могла бити готово потпуно замењена приватним добротинствима; у области наставе, криза у којој се батрга француски универзитет могла би бити решена само ако се да установама највише и средње наставе аутономија што шира. Од ове аутономије би се могао без сумње очекивати један преображај дубок и жељени извесних наших метода наставе. Шац пледира зато да факултети имају да сарађују активно у јавним функцијама, нарочито у рату, као што је то био случај са Немачком где су они толико много користили немачком народу.

Што се тиче колонија и протектората, Шац мисли да се може опазити да постоји једна стална преокупација да се интервенција државна сведе на минимум и прекоморским покрајинама да сва аутономија која чини могућим развитак, до кога су оне доспеле, и ступањ културе урођеника. Чак што се тиче администрације финансија није немогуће да се умањи улога државе. Приметило се, довољно тачно, да режије фининсиске, са задатком да покрију порезе, остају стране сваком индустриском преображавању и да неуспех којим су завршиле извесне таксе, као на пр. такса луксуза, везан је и

<sup>1)</sup> Constable — агент полицијски (у Енглеској и Америци).

одвећ за недовољност средстава извршења стављених на расположење Регистровања (à la disposition de l' Enregistrement). Једна организација покривања створена од ове функције, кад би била аутономна да на пр. у граници 1% пореза наплаћује, очевидно дала би један доходак зацело већи.

То су све само индикације и никаква дефинитивна решења.

*Шац* ослобађа државу у великој мери када предлаже да се она за исвесне функције служи спонтаним друштвеним организацијама, стављајући их под своју контролу. Али *Шац* се не задовољава ни тиме, и тражи да држава у опште и не регулише извесне области социалног живота. Ту се дакле разликују две ствари: да држава не врши извесне функције непосредно преко својих органа и да држава не регулише правним нормама извесне соционалне области. И оне су очевидно, практично, од великог значаја.

*Шац*, на име, мисли да је наивна вера у свемоћ закона. Држава или издаје правила која имају за циљ, да задовоље једну општу потребу земље и један општи интерес — такав ће бити закон о организацији војске или закон о обавезној настави — или издаје правило које има за циљ да реши антагонизам интереса између две дате групе сарадника у производњи, одн. између група, од којих једна продаје своје производе, а друга прима и троши — такви су закони који се односе на услове рада, или закони којима држава одређује таксу хлебу или месу. По мишљењу Шардоновом у надлежност државе спада само прва форма интервенције, пошто је она везана за њене битне функције владања. Друга врста интервенције је напротив нестална и привремена и правда се само у оној мери и за оно време када је немогуће заинтересованим лицима да се сами бране и да се бране ефикасно. У овој области може се схватити могућност да се администрација државна смањује по мало, у колико се буду појављивали други органи регулисања и одбране, чијој акцији благодарећи, држава ће моћи да се ограничи да спречи експлоатацију, којој би водила нужно слободна игра економских сила. У ствари, данас и постоји једна тенденција такве самоодбране, да сама заинтересована лица узимају у сопствене руке руковање и одбрану својих интереса. Такву тенденцију



Шац види прво у синдикалистичком покрету од како је закон допустио ову врсту удружавања (закон од 21 марта 1884). Амбиција „четвртог сталежа“, синдикално организираног, је да замени државу или да барем на њене одлуке врши одлучан притисак. Питање је, по Шацу, само у томе да се овом покрету да једна оријентација, да се његове вође одврате од револуционарне акције, привлачне за масе, али бесплодне, у прилог једне акције организаторске и стваралачке. Он би хтео један синдикализам „са духом индивидуалистичким“, то јест, како он то разуме, синдикате који ће да признају јерархију при вођењу послова и нужност шефова — то нарочито истиче Шац. Такву тенденцију, затим, Шац види у кооперативној акцији. То су час потрошачи који се удружују не само да купују у заједници, већ да контролишу цене, да воде надзор над пијацом и дају отпора претераним захтевима продаваца штрајком; час ови потрошачи нападају сами на јавне функције са претензијом да сами контролишу вођење посла и доходак и т. д. „Ми смо видели да интервенишу потрошачи лично у конфликтима рада, да сарађују у функцији одбране и безбедности владе и да се ангажују сами да осигурају рад јавних функција, компромитованих штрајком њихових агента (чиновника). Видели смо најзад и још скорије кооперативе реконструкције да предузимају директно реконструкцију опустошених предела и да својом енергичном акцијом замењују и одвећ спору акцију администрација државних. Ова факта су значајна, и допуштају да се са Максимом Лероа (Maxime Leroу) каже да „власт силази у тело народно и заснива се у њему“ и да је данас најоригиналнија црта наше епохе стварање једне врсте јавне „контраадминистрације“ старањем самих грађана. Најзад, Шац види ову тенденцију и у регионалистичком покрету који се, по њему, потврђује и акцептира сваким даном, и за који он налази пуно аргумената у смислу ослобођења државе чак и од таквих функција, какве су одбрана граница, сада када је дефинитивно створено национално јединство.

У екстранационалним односима пак, Шац, присталица удруживања и споразумевања народа у економској области, од прлике као солидариста Жид, дакле противник подједнако

слободне трговине и још више заштитне, види у Друштву Народа један орган који ће државу ослободити регулисања (аутономних) многих материја иначе врло важних. Нове специјалне власти регулисања су власти специјалисане у једном једином задатку, једне односећи се на режим размена, друге односећи се на режим рада; правила административна пак, која се односе на њихова извршења, проста су и намећу се сама по себи техничарима и специјалистима у држави, тако да је држава фактички одтерећена.

## **Порез на земљиште у нашим законским системима.**

од Нед. М. Бранковића.

Унификацију законодавства, после доношења Видовданског Устава, диктују као преку потребу и јавни и приватни односи. Покрајине, до скоро државно политички одвојене, ступајући у нову заједницу Краљевине С. Х. С. донеле су са собом и своје правне институција које, изузевши незнатне измене, важе и данас. У истој ситуацији налази се и наше пореско право. Финансијском државном апарату служе данас *de facto* четири законска система потпуно хетерогених и то баш тамо, где се јавни и приватни интереси највише сретају. Тамо имамо најразноврсније законске одредбе и по једном истом правном пореском питању не налазимо ни идентичне принципе, а још мање идентичне норме. Потреба за израду једног заједничког, општег закона о непосредним порезима наша је свога изражаја и у члану 116. Видовданског Устава I став који гласи: „Пореска је обавеза општа и све су државне дажбине једнаке за целу земљу“. На решавању овога јавно правног проблема, и поред уставног императива, није до сада стварно много учињено. Предузети радови у томе правцу нису ни до данас завршени. Нови пројекат налази се још код владе на проучавању, те се тако још не долази до каквих позитивних резултата нити су: „државне дажбине једнаке за целу земљу“.

Предлог да се неоправдане диференције у сношењу

пореских терета уклоне, по једном утврђеном плану, изједначењем позитивних пореских норми или протезањем србијанског закона на целу државу, морао се напустити, јер је био и неизводљив и без довољно оправдања и подлоге да се постигне жељени резултат. На први поглед привлачан и лак он је у суштини водио на тежак и несигуран пут, на коме се не би могло ориентисати куда би одвео. Стварно, он је тражио велики и тегобан посао. Код сваког пореског објекта требало је анализирати пореске основе и то за сваку област посебно. Међутим, одредбе за пореске основе нису истих принципа те би се то тешко дало извести. Код пореза на земљиште тешкоћа би била највећа. У Србији мање више немамо катастра; па и тамо где га имамо, велики је то посао саобразити основе у бруто приносу и вредностима са основама у чистом приходу земљишта. Поред тога, овај посао захтева да се ради на самом терену, иначе не би био добар нити би дао позитивних резултата. У другим пореским врстама имали би исту тешкоћу и исте резултате. Утврђивање стопа ишло би такође врло тешко, а можда би изазвало и социално-политичке сукобе. И најзад, када би рад у овом правцу и на овој подлози и успео, у суштини имали би исто оно што и данас имамо, с том незнатном разликом што би било у заједничком облику. Теоријски могло би се бранити и дало би се доказивати, да би се порески систем по приносу могао по наведеном предлогу извести. У пракси пак не би се могао реализовати. Посматрајући теоријски поменути предлог требало би: да се утврде пореске стопе за све врсте приноса; да се катастарски порески основи подвргну ревизији; и да се од суме приноса одбију дугови. Извођењем првог услова, т. ј. утврђивање једнаке пореске стопе за све врсте приноса подложне порезу, губимо из вида захтев за јачим опорезивањем фундираних прихода: подвргавајући ревизији катастарских пореских основа долазимо у сукоб са начелом рентабилитета пореза, јер честе катастарске ревизије троше велике суме; и одбијајући дугове од суме приноса напуштамо терен пореског система по приносу и прелазимо у сфере порезе по укупном чистом доходку. Захтеви економски слабијих, да порези поред општности буду равномерни према пореској снази, нашли су у финансијској науци изражаја у систему прогресивног порезивања и у по-

реској снази као мерилу за разрез пореза. И наш Устав у чл. 116. II став утврђује: „Порез се плаћа по пореској снази и прогресивно“. То су два постулата новије финансијске науке којима би се у многоне могло отклонити велике социалне неједнакости. Ова два начела тешко је спровести у систему пореза по приносу из разлога што се по приносу пореског објекта не може констатовати тачно снага пореског субјекта. За снагу пореског субјекта од значаја су: стварно искоришћавање добара, околности рада, индивидуални односи и други значајни по овом питању лични моменти, које порез по приносу не узима у обзир већ једино порески објект о коме води рачуна. Из следећег примера види се довољно да се у објективним порезима искључује прогресивна стопа. Једном сопственику виноград или какво друго земљиште треба да даје 2000 динара прихода, а другом 1500 динара. Први је претрпео штете услед нерационалне обраде, а други је успео да добије и већи приход од катастарског. Као што се види, овај пример могућан је и у пракси исто тако као и у теорији.

Немачки научник Вагнер препоручивао је мешовити систем пореза по приносу са порезом на лични приход. Он сматра, да се овакво комбиновање може извести по тачном плану и да се ова два система порезивања допуњују и додирују тако, како неби дошло до двоструког порезивања, које треба да се покаже само тамо где треба да се примети као већи реални терет; на пример, код фондираних прихода. Практика је дала на знање да је овај предлог тешко извести. Пруска, где је Вагнер највише утицао и непосредно радио, није усвојила овај предлог. Она је увела порез на имовину поред пореза по чистом дохотку. И оно што је Вагнер предлагао и хтео са комбинованим системом извршено је са порезом на имовину. Били су пречи оправдани социални захтеви, да се порез сноси по привредној снази и да се порески обвезник ослободи њега кад год то траже поменути захтеви.<sup>1)</sup>

1) У Немачкој су предузети још раније радови да се измени позитивни систем порезивања. Ове године поднети су Рајхстагу седам законских пројеката, који су противност раније уведеном систему. Стручна критика је једнодушна, да су садањи предлози савршенство у техничком смислу; но представници радника најоштрије нападају ове пројекте, јер исти огромном стопом опорезују баш оне објекте, које троше шире народне масе. Нарочито

Слично овоме поступиле су и друге немачке државе, па и неки швајцарски кантони. Готово у свима културним државама избија на површину идеја прогресивности пореске стопе по привредној снази. Заступници прогресивне порезе виде у њој најцелисходнији начин за отклањање социалних неправди и неједнакости. Најпогоднији, да не кажемо једини, порески систем у коме се до мере техничке могућности могу спровести поменута начела и извршити ослобођење минимума опстанка јесте порез по чистом доходу са порезом на личну имовину. Пореска процедура има за задатак да оцени фактички приход пореског обвезника, како од рада тако и од капитала. Обавезе умањују приход и преносе се као приход кредитору. Систем пореза по чистом доходу упућује нас непосредно на саму личност пореског обвезника и ту се има констатовати прави, чисти, трајни или привремени, стални или променљиви приходи. Па ипак, неби се у пракси могао спровести порески монизам и ако је он идеал пореске технике. Неби се могао спровести, јер порез у том случају неби могао одговорити свима начелима којима се он карактерише. Затим, сам собом порез по чистом доходу не може да обухвати све ниансе у градуацији привредне снаге и због тога, има се додати номинални порез по личној имовини, који би код сваког пореског обвезника у целини констатовао његову чисту имовину и прогресивном стопом оптеретио јачу привредну снагу са фундираним приходом. Управо, он би у односу према порезу по доходу био коректура, те да фундирани приходи буду јаче погођени. Овде се не заборављају ни социални моменти. Са социалног гледишта привредна снага се у овом случају детаљније анализира. Привредна снага једног пореског обвезника биће у толико јача у колико се поред рада духовног и физичког јавља квантитативно више продуктивних фактора. Обратно, његова привредна снага биће слабија ако, по породичном праву или по ком другом

---

је високо опорезован дуван. Предвиђа се порез на наследства. Стопа је уређена у скалу према вредности наследства. Обележје ових пројеката је чисто фискално. Социална страна је занемарена.

Интересанто је непоменути и то, да ови пројекти предвиђају стопе; док је, међутим, земљама Рајха у основном закону остављено право, да оне саме могу предвиђати, повишавати или обарати пореске стопе.

правном основу, има да издржава лица која партиципирају на конзуму његових прихода.

О овим ниансама у овом систему стара се прогресивна стопа, тај регулатор у нивелацији социалних заоштрениости, а ту би било и извршење истакнутог другог начела у Видовданском Уставу.

Наши позитивни порески системи нису за нас, нити одговарају савременим потребама. Само студијом средине, у којој су постали; и система, који их је донео, могли би упознати њихове мотиве. Њихова неиздржљивост кулминира већ неколико година и поред званичних изјава, да се од 1923. г. води финансијска политика у правцу непосредних пореза у духу равномерне и правичне поделе.<sup>1)</sup> Стога рад на доношењу једног новог закона о непосредним порезима неби требало да има обележје унификације позитивних пореских норми већ бележје једне темељне и из основа пореске реформе.<sup>2)</sup> Излагајући и указујући на њихове мане и недостатке најбоље ће се документовати неодрживост наших пореских законских система — специјално пореза на земљиште.

Србија је 1835. г. успела да се ослободи турског пореског система и да уведе самостални порески систем који је трајао до 1864. године. Порески закон од 1861. године израђен на модерним принципима, услед политичких прилика није уведен у живот. Године 1884. израђен је закон о непосредним порезима по систему пореза на принос земљишта, зграда, каритала, радња и личног рада. Овај закон са изменама и допунама од 1886., 1891., 1896., 1899., 1900. и 1901. г. важи и данас. Пореска реформа, као што се може видети из првог члана поменутог закона, заснована је на вођењу система непосредних пореза по приносу, али не за све врсте пореза, јер се код неких и не помиње, а код неких се не може ни оценити, јер не постоји. У тачки 1. члана 1. стоји, да се непосредни порез плаћа не „на принос од земљишта“, него само „на земљиште“. Из доцнијих одредаба се види, да ово није била редактерска омашка, јер се ова врста пореза заиста не одмерава према величини приноса, него према величини простора и бонитету земљишта.

<sup>1)</sup> Грађа за Реформу Непосредних Пореза.

<sup>2)</sup> Д. Летица. — Законски системи.

По закону од 1884. г. систем непосредног пореза био је састављен из пет чланова из: а) пореза на земљиште; б) пореза на зграде; с) пореза на принос од капитала; (и то: издатог под интерес и уложеног у радњу; д) пореза на приход од личног рада и е) из пореза на личност. Доцније су одвојени у две засебне групе: порез на принос од капитала од пореза на капитал уложен у радњу и додата нова врста непосредног порез „на обрт“ и тако је данас систем непосредног пореза у Србији састављен из седам чланова. Два члана има више, за које не зна ни новија финансијска наука, а ни пореска законодавства осталих културних држава. То су порез „на личност“ и порез „на обрт.“<sup>1)</sup> Ни „личност.“ ни „обрт“ сами по себи непрестављају никакав порески објект, нити се они игде као такви оптерећују непосредним порезом. Они се оба јављају као српски специјалитет у области пореских објеката.<sup>2)</sup>

Пореска равномерност, као једно од главних начела, у овом закону није нашла практичног изражаја. Одредба у 2. члану да се „порез плаћа по имућности,“ (ма да појам имућности није идентичан појму привредне или пореске снаге), у специјалном делу закона остала је заборављена. Ова одредба била је, уосталом, сама собом депласирана, јер јој није место на челу закона саграђеног по начелу пореза на принос. Привредна снага или, како се у закону каже, имућност је субјективни појам, а принос објективни; зато овај систем и искључује практичну примену пореског разреза по индивидуалној пореској снази. Разрез пореза по систему класифицирања земљишта по хранљивости не може дати резултате катастра земљишта. Нисмо имали, па и данас већим делом немамо, катастар површине, културе и бонитета земљишта, те се зато порез по приносу земљишта није ни могао објективно, равномерно разрезивати. О порезу на земљиште у Србији закон говори у чл. 5.—18. По чл. 6. порезу подлежу:

1) Земљишта по варошима и то: плацеви, без обзира да ли на њима има зграда или не; даље, баште и баштованцинице;

<sup>1)</sup> Порез на „обрт“ замењен је порезом на „пословни промет“.

<sup>2)</sup> Б. Андрејевић — Објашњење закона о непосредном порезу.

2) Земљишта на којима се сеје или се може са успехом сејати кукуруз и озимо жито или се гаји виноград;

Израз „или се може сејати са успехом“ био је и у пракси врло растегљив и релативан, те је давао довољно терена за нетачна оцењивања и пријаве.

3) Земљишта, на којима се сеје или може да се сеје кукуруз и јара жита (на висинама, странама и т. д.);

4) Земљишта, на којима се сеју само јаре стрмнине, па и од ових пшеница са несигурношћу; и

5) сва остала земљишта.

Као што смо напоменули, земља је категорисана, изузевши варошке плацеве који су у првој класи, по способности за производњу корисног биља — по плодности. Бонитирање је примитивно и критеријум за његово оцењивање, постављен у правилима и упуствима министарства финансија од 1884. г. за праксу веома релативан. Тај критеријум у правилима гласи: „Способност земље за производњу биља условљава се поглавито од два чиниоца и то: а) од каквоће саме земље т. ј. од њене веће или мање хранљивости за биље и в) од каквоће климатских односа“. Теоретски овај критеријум има значаја, примењен у пракси, и то само он, врло је проблематичан.

Чл. 7. набраја земљишта стално и привремено ослобођена пореза. У прву групу спадају: државна земљишта, сем испаша које приватни употребљавају без накнаде; затим земљишта страних држава, на којима су посланства или консулати; црквене порте; гробља; земљишта за болнице, просветне и добротворне сврхе; урвине, потоци, путеви, реке, неупотребљиве баруштине; кршеви; и најзад земљишта под зградама и окућница до 500 m<sup>2</sup> у варошима и варошицама.

У другу групу долазе: земљишта досељеника из иностранства, ако су та земљишта купљена а нису већа од 4 хектара на једну породицу; земљишта под виноградима, подигнутим на издржљивој лози за десет година, а виногради на живом песку ма којом лозом засађени ослобођени су до 20 година, виногради уништени од филоксере, па потом засађени издржљивом лозом до 5 година; пошумљена земљишта по упуту и надзору окружног шумара приватна до 10, а општинска до 20 година.

Обрађена земљишта и ливаде, ако пострадају од елемен-



тарних непогода или суше, могу по одобрењу Министра Финансија бити ослобођена целог или за половину годишњег пореза. Порезни обвезник је оно лице које је сопственик земљишта или онај који њиме на основу законског пуномоћија или уговора рукује. У случају пренашања сопствености нови сопственик или пријемник задужује се порезом тек за идућу годину. Ако више лица у исто време имају право сопствености тада је пореска обавеза солидарна. У спорној сопствености земљишта порез се наплаћује од уживаоца. Плаћања пореза ослобођена су пупилне масе и лица неспособна за рад, ако немају више од 2 хектара земље. Порез се задужује за период од три године изузевши предузимаче, који се задужују према послу. Пореска стопа на земљиште је пропорционална, док је код пореза на принос од капитала, радња и личног рада прогресивна. Овде пада у очи, колико је рад на овом закону био без принципа и колико је он неразумљив и најзад, колико се ишло из крајности у крајност, из противности у противност! Нејасно је и неразумљиво зашто је регресивна стопа уведена највише баш тамо, где се чисти приход, као порески основ, може најтачније констатовати! Случај са чл. 59. који говори о чиновничким платама. Прва класа земљишта опорезована је по вредности, а остале четири класе по хектару и то: II класа са 4 динара; III са 3 динара; IV са 2; и 5 са 1 динар. На утрине и испусте плаћају порез општине, које имају право регреса од оних који исте искоришћују.

Ништа боље не пружају нам ни босански закони. Ситуација је и код њих иста. Пореска равномерност није ни тамо уведена, управо није ни наглашена. Порески систем развио се из турског пореског права.

Десетински паушал је у ствари турски десетак и он се данас не наплаћује према фактичном приносу него у паушалном износу, који је исти за сваку годину. То је резултат реформе од 1906. г. коју је извела бивша аустријска управа, и која је имала чисто фискални и пореско-технички карактер. Паушални систем десетка технички је лепо замишљен, али није правилно изведен. Међу репартиционим одборима, при репартирању пореских контигената, није било контакта и хармоничног рада. Контигенти пореских општина

погрешно су и неправедно нормирани законом. Воља десетара као да је озакоњена! Од ригорозности десетара зависио је и десетак, а према томе и репартициони контингенти.<sup>1)</sup> Све то манифестује се данас било у јачој или мањој неравномерности. Интересантно је, да десетински паушал није једнак за парцеле једнаке и по површини, култури и бонитету, које леже једна поред друге само у разним пореским општинама. То је већ правило, да две општине са подједнаком површином културног земљишта не плаћају једнак паушал! Порески основ је бруто приход! Ту наилазимо већ на једну аномалију, ако се смемо тако изразити, с обзиром на прилике у Босни. Између средње и источне Босне, Херцеговине и босанске Посавине постоје огромне разлике. Упадљиво су видне разлике између тих крајева у приликама за обрађивање земљишта, у постигнутом успеху пољопривредног рада, у самом квалитету земљишта; па ипак је порески основ бруто приход! Зар се у свим тим крајевима не употребљава иста радна снага, исти начин обрађивања, подједнаке количине семена; а зар немамо огромну разлику у постигнутом успеху? Може се још рећи, да земљорадник у источном крају Босне, несумњиво, има да утроши већи део времена, да се бори са већим тешкоћама у пољопривреди, па ипак он не може постићи успех свога колеге из Посавине. Поред десетинског паушала уведен је порез по вредности, као други тип пореза на земљиште и он оптерећује по други пут исти порески објект. Порекло овог пореза по вредности је такође у турском пореском систему. Њега ћемо на крају овог законског система изложити.

Изведени катастар пореза на земљиште у Босни није дао резултате који су се од њега очекивали. Узрок лежи у снагама које су изводиле посао, јер нису имале довољно стручне спреме, а још мање познавање прилика. Ма да овај катастар обилује и недостацима ипак он представља вредност како у јавно правном, тако и у приватно правном и пореско политичком погледу. И ако не одговора фактичним приликама ипак са грунтовним књигама његова вредност је несумњива и не може се оспоравати. Десетинском паушалу подлеже свако зиратно земљиште. При томе не води се ра-

<sup>1)</sup> Д. Летица.

чуна, да ли се оно *de facto* обрађује или је пак намењено каквом другом циљу. Ослобођење је уведено за непродуктивна земљишта: шуме, пашњаке, дворишта и баште у вароцима уз зграде до 1000 m<sup>2</sup>, земљишта која су саставни део обртних и индустријских предузећа, баре, језера и рибањаци ако се не искоришћују, јавни путеви, црквене порте, канали, водоводи и т. д. Узиратљена непродуктивна земљишта и крчевине ослобођавају се до 5 година. Порески субјект је фактички поседник односно *usus fructuar*. До укидања кметства порески обвезник за кметска селишта био је кмет. На државна земљишта, која се дају под закуп, паушал плаћа закупник, а за узурпирана узурпатор. Лични порески имунитет имају: државни ерар, вакуфи за она земљишта која су ферманом ослобођена плаћања десетка, фрањ вачки ред, манастири Дужи и Товна на земљиште које су имали још 1878. године и Текија у Оглавку на земљиште које је имао за време паушаловања десетка.

Навели смо већ, да је порески основ катастарски бруто принос земљишта подигнут на вредност троструког продукта. На тој основи израчунава се и наплаћује десетински паушал за 10%. Овоме је додано 20% приреза за издржавање друмова. Општински паушал добија се на основу утврђеног просечног годишњег успеха десетка у катастарској општини и он се разрезаује на земљишта подложна порезу. Бонитет и култура утврђена је на основу изабраног потребног броја одговарајућег земљишта за сваку културну врсту, на коју се плаћа паушал и то на површину од једног дунума (1000 m<sup>2</sup>). Крајем новембра 1907. г. донесен је закон о евиденцији катастра, који налаже да све промене у земљишту као што су *aluvio* и т. д. затим у култури, извиђају и утврђују органи евиденције катастра било по пријави или по званичној дужности, ма да је у правилу репартирани порез сталан, непроменљиви терет на земљиште; те према томе, ово утврђивање промена у земљишту и култури нема практичног значаја. У случају елементарних непогода и штета предвиђа се попуст паушала по скали према размери нанете штете. У случају, да је култура земљишта сва упропашћена брише се цео порез.

Порез по вредности земљишта води своје порекло од

турске — *сулус вергије*. Сулус је трећина квоте контингента, коју су међусобно разређивали и плаћали само аге; а *вергија* су остале две трећине, које су индивидуално разрезиване на кметове и сопственике земљишта. Једно време она је заменила харач који је обухватао: лични порез, порез на земљиште и порез на принос од кућа. Крајем 1890. г. сулус-вергија је укинута наредбом, а крајем 1907. г. та је наредба озакоњена. Место ње уведени су порези по вредности земљишта на основу катастарске мере и чистог приноса по културним врстама и бонитету. После увиђених неправилности и несолидности овог рада најзад је 1916. год. порез по вредности земљишта дефинитивно утврђен. Утврђене су вредности за сваку културну врсту и њене катастарске класе, затим је израчуната вредност за сваку катастарску парцелу по катастарској површини и уведен поред десетинског паушала у катастар земљишта. Овај посао је такође од сумњиве вредности, јер је рађен у канцеларијама, на основу сумњивих података и на брзу руку. Порезу по вредности подлеже свако зиратно земљиште, без обзира да ли се обрађује или не. Године 1888. уведен је, као засебна врста, порез на шумска земљишта, који је законом нормиран крајем 1907. 1. То су поглавито она земљишта која су за време утврђивања шумског поседа и отварања граунтовних књига прешла из државне својине у приватну.

Основ порезу је катастарски принос, који је чл. 144. финансијског закона за 1920./21. г. подигнут на вредност десетороструког продукта. Поред пореза наплаћује се 50% државног приреза и 20% за одржавање путева.

Порески систем у Хрватској и Војводини није такође без недостатака и претераности, Тамо имамо да видимо једно чудновато вишеструко опорезивање једног истог пореског објекта. Поред пореза по приносу уведена је доходарина, а поред ње практикује се још и порез на имовину.<sup>1)</sup> Порезом на имовину заведен је на принос објекта понован порез; као што је доходарином поновно опорезован приход од рада! У овом систему *de facto* је принос од земљишта и капитала

<sup>1)</sup> Приликом дискусије о дванаестинама за децембар-март 1925. 26. г. пало је обећање министра финансији да ће уклонити овај порез.

опорезован трипута: једанпут порезом на принос, други до-  
ходарином и трећи порезом на имовину. Поред тога постоји  
и један специјалитет, то су тециварине I и II разреда. По  
својој карактеристици то је нека врста пореза на личност,  
коме се у новијој финансијској науци не налази места. Тен-  
денција тециварина је да опорезује приход од физичког рада,  
паушално, утврђеним ставом, без обзира што се врло често  
приход од рада плаћа и по трећи пут: једанпут у порезу на  
принос, други пут у доходцима и трећи пут у тециварини.  
Целина овог система не може се замислити. Без икаквог реда,  
систематике и логичне целине он представља један хаос у  
коме се ни дугогодишњи практичари не могу снаћи. Не хи-  
перболише се, ако се каже, да се у њему не налази ниједно  
од начела финансијске науке изузевши начело фискалности.  
Угарска је 1848. г. у VIII законском чланку поставила начело  
једнакости и равноправности. Та начела нису остварена, јер  
је 1850. г. аустријско намесништво проширило и на Угарску  
свој систем непосредних пореза, који је базирао на начелу  
опште пореске обавезе, али није водио рачуна о равномер-  
ности и привредној снази. Овај систем је 1875. г. реформисан  
више у техничком него у материјалном смислу и данашњи  
закони носе све недостатке тога система. У току 1909. год.  
усвојен је нов пројекат по Векерловој реформи, који није у  
целости уведен у живот, већ само чланци о порезу на зем-  
љиште, куће и закон о течевини друштава обвезаних на јавно  
полагање рачуна. Ова реформа увела је прогресивну дохо-  
дарину и ослобођење минимума егзистенције. За време рата  
уведен је порез на имовину и лична доходарина, а стари до-  
ходарински прирез остао је и даље. Прве радове за увођење  
пореза на земљиште предузела је 1849. и 1850. г. аустријска  
апсолутистичка управа. Радови су се састојали у састављању  
привремених земљишних катастра. На основу просечног  
чистог приноса земљишта разрезан је порез за 16%. 1875. г.  
наређено је исправљање катастра. Тада обављено катастри-  
рање дало је непоуздане резултате. Овај рад замењен је 1884.  
г. новим катастром, који и данас вреди, а који се оснива на  
Триангулационом и топографском премеравању и груписању  
земљишта у културне врсте и бонитетне класе. Утврђена по-  
реска стопа износила је 25.5% од катастарског чистог при-

носа. Чисти катастарски принос по закону од 1875. г. био је непроменљив и стога катастар није ишао упоредо са прогресом пољопривреде. Да би се то отклонило, у V законском чланку из 1909. године нормирано је, да се катастар доведе у склад са фактичким стањем т. ј. да се у њему проведу сталне промене у културним врстама. Стопа је редуцирана на 20% чистог катастарског приноса, а у Хрватској и Војводини предузети радови на исправци скоро су завршени.

Чл. 136. финансијског закона за 1920/21. г. подигао је порески основ на вредност четвороструког продукта чистог катастарског приноса сем личко-крбавске и модрушко-ријечке жупаније, где је катастарски принос утростручен. Порески обвезници плаћају 60% ратни и 30% доходарински прирез и тециварину II разреда. Порезу подлеже свако земљиште које се може пољопривредно искоришћавати, без обзира на његову фактичку употребу. Стално су ослобођена пореза: неупотребљива земљишта, јавни путеви, канали, дворишта гробља и т. д. Закон предвиђа седам културних врста: ораницу, ливаде, вртове, винограде, пашњаке, шуме и трстике. Порески субјекат је грунтовни поседник. Евиденција катастра по XXII законском чланку од 1885. г. има задатак да све промене, које наступе код пореског објекта и субјекта, убележи у катастар. У случају елементарних штета порез се може брисати за  $\frac{1}{3}$  и  $\frac{2}{3}$ , — према нанетој штети и то за текућу пореску обавезу.

У Далмацији и Словенији систем непосредних пореза састављен је из субјективних и објективних пореза. Да би се ублажила неравномерност, која постоји код пореза по приносу, уведен је тамо порез на чисти доходак т. ј. доходарина. Њом се у целини обухватају сви приходи једног лица, и они који су већ у приносу објекта обухваћени порезом. Недостатак и слаба страна објективних пореза, да не узимају у обзир терет и обавезе које су на објекту, не уклања се доходарином, зато овај комбиновани порески систем не даје резултате који се очекују од једног солидног система. Доходарином се постиже веома мала коректура. Приход од рада, на овај начин подлеже дуплом опорезивању и то баш онда, кад се приход јавља као резултат удружене акције рада и других продуктивних фактора! Нема сумње, да би се са доходарином могао, можда,

постићи и већи коректив пореске неравномерности, али у том случају када би се основи реалних пореза подвргавали чешћој ревизији. „Он се нарочито карактерише тиме, што се фондирани принос порезује неком врстом претходног, а виши приноси из односа службе неком врстом накнадног пореза — сем пореза на лични приход, који обухвата све изворе прихода истог пореског обвезника.“<sup>1)</sup> То је у главном потпуна карактеристика овог законског система од 1896. године. На основу царског патента, у Аустрији је отпочело увођење пореза на земљиште од 1834. г. Међутим, како је разрез био веома неравномерно изведен и због огромног броја жалби, 1869. г. отпочело је ново премеравања земљишта и процена чистог приноса. Овога пута хтело се да се пореска обавеза уреди на модернијој основи и установи катастар, који би био сличан Пруском. Око 1888. г. тај је посао завршен и на основу њега, у главном, и данас се врши разрез у Словенији и Далмацији. Нови закон напустио је стабилитет катастра уводећи ревизију сваке 15. године, а његов основ био је принцип контигентовања пореске суме. Културне врсте закон сматра: оранице, ливаде, баште, винограде, пашњаке, алпске ливаде, шуме, језера, баре и рибњаке. Основ премера за дужину је бечки клафтар = 1·89 метара; а за површину доњо-аустријско јутро = 0·575 хектара. Порезу подлеже свака површина, која се пољопривредно култивише или би се могла култивисати, изузимају се непродуктивна земљишта, баре, рибњаци и језера ако се не искоришћују, гробља, јавни путеви и т. д. Порески обвезник је фактични поседник, онај који је уписан у грунтовне књиге. Више сопственика одговарају солидарно. Основ пореза је катастарски чист принос, који је чл. 4 5 финансијског закона за 1920/21. годину подигнут на вредност троструког продукта. Истим законом пореска стопа утврђена је са 20% чистог катастарског приноса, а поред тога наплаћује се 150% државног приреза. Катастар је уређен по пореским општинама и он је у толико јавна књига што сваки обвезник може тражити увиђај у катастарске мапе, аперате евиденције и т. д. Евиденција катастра води рачуна о свима променама земљишта. Порез се брише сразмерно нанетој штети услед елементарних

<sup>1)</sup> Freiburger — Handbuch der oesterr. direct. Steuern.

непогода. Ово брисање регулисано је законом од 1917. године. По порезу на земљиште наплаћује се аутономни намет на основу идеално израчунатог пораза.

У Црној Гори земљиште подложно порезу било је подељено на две категорије: ораницу и ливаде. На рало земље плаћало се 1.60 динара, а на косу ливаде 0.80 динара.

За њу данас важи Србијански закон од 1884. године.

Ова мешавина пореског законодавства са много пореских типова, које се не може правдати ни фискалним разлозима, не само да је створила место манифестацијама оправданог револта, него је створила много компликованију и према томе скупљу пореску администрацију. На првом месту, јасно је да посматрајући овај проблем треба поћи са платформе, која ће обухватати и савремено социално гледиште о пореској правичности. Данашње стање у овом погледу је и против уставно. Плашити се, да брзо ликвидирање овог проблема и његово довођење у уставни склад не донесе жељени исход, тим пре, што његово извршење захтева стручне силе и озбиљан солидан рад.

---



## ЧЛАНЦИ.

### **Metalna podloga Narodne Banke.**

Izvještaj o stanju naše Narodne Banke kako ga ona sama izdaje svakog 8,15,22 i zadnjeg pojedinog mjeseca, nije nikako u stanju da nam dade jednu jasnu sliku o situaciji naše novčanične banke. Dapače to možemo mirne duše ustvrditi, ti su izvještaji daleko, daleko nepovoljniji nego što je situacija u istinu.

Glavni je zahtjev kod svakog izvještaja da nam on podaje jednu istinitu i jasnu sliku faktičnoga stanja. Međutim izvještaji o stanju Narodne Banke kao ni njena godišnja bilanca niti je istinita a niti je jasna.

Prva je pogriješka Narodne Banke da ona još i danas uporno stoji na stanovištu „dinar je dinar“ pa jednako označuje i one dinare koji representiraju zlatnu vrijednost kao i one dinare koji representiraju današnju vrijednost papirnatoг dinara.

Čim se pogleda izvještaj jedne notne banke, najpre se gleda odnos između opticaја novčanica i metalne podloge i iz toga odnosa stvaraju se zaključci o dovoljnom ili nedovoljnom pokriću izdanih nota, o inflaciji i sličnom. Pogledamo li najnepovoljniji izvještaj Narodne Banke u ovoj godini, a to je onaj od 15 oktobra, mi vidimo, da opticaју od 6.209.926.120 dinara stoji nasuprot metalna podloga od samih 505.563.262 dinara, pa bi prema tome naše novčanice bile pokrивene sa samih 8.12%. Ako uzmemo u obzir, da se je prije rata tražilo da izdane novčanice imaju biti za najmanje 33% pokrивene metalom, onda moramo priznati da su naše novčanice nedovoljno pokrивene metalom.

Tako iz izvještaja Narodne Banke, dok je situacija u stvari skroz drukčija, i na našu sreću daleko, daleko povoljnija. Narodna Banka, naime zlato i srebro koje služi za pokriće novčanog opti-

caja uzimlje po predratnoj vrijednosti, iako danas jedan zlatni dinar vriedi nešto ispod 11 papirnatih dinara.

Opticaj od nešto preko 6 milijardi dinara rapresentira vrijednost papirnatih dinara, pa se prema tome i pokriće tih papirnatih dinara ima izračunati u istoj vrijednosti. Zlatni i papirnati dinar, po svojoj vrijednosti bitno su različiti pa se i ne mogu jednostavno izkazivati u jednoj te istoj bilanci. Ili treba sve stavke reducirati na zlatne dinare ili i podlogu proračunati na vrijednost današnjeg papirnatog dinara. U svakom slučaju onako kako je danas, nemoguće je dobiti jednu i približno tačnu sliku o pokriću naših novčanica.

Nu dok se stavke kovano zlato i kovano srebro valorizacijom još dadu izračunati i time donekle izračunati pokriće naših novčanica, stavka „depo na strani u raznim valutama“ takova je nepoznanica da je apsolutno nemoguće ustanoviti i približnu vrijednost te pozicije koja je označena sa nekih 400 miliona dinara i koja prema tome prestavlja  $\frac{4}{5}$  metalne podloge. Doduše Narodna Banka javlja, da u tom depou računa funtu sa 25 dinara, dolar sa 5 dinara, a švajcarski franak sa 1 dinarom, dakle po zlatnom predratnom paritetu, ali ona računa i talijansku liru te francuski franak sa 1 dinarom u zlatu, a isto tako češku krunu izjednačuje sa vrijednošću zlatnog dinara.

Budući nije poznato koliko je u svoti od 400 miliona dinara funti, dolara i švajcarskih franaka na jednoj strani, a koliko lira, francuskih franaka i čeških kruna na drugoj strani, apsolutno je nemoguće upustiti se u bilo koju kombinaciju o faktičnoj vrijednosti stavke „depo na strani u raznim valutama“.

Dok iz dosadašnjeg razlaganja proizlazi da je vrijednost metalne podloge daleko veća od 500 miliona dinara, kako to proizlazi iz izvještaja Narodne Banke, ima tu nekih pozicija koje opet slabe njenu vrijednost. Pod stavkom „depo na strani“ nalazi se i nekih 200 miliona francuskih franaka, koja su jedna obična garancija francuske notne banke i koja se svake godine snižuje za nekih 20 miliona franaka. Budući da mi taj iznos ni u kojem slučaju ne možemo realizirati to je naravno, da takov iznos ni nemože služiti kao pokriće naših novčanica a pogotovo ne kao jedno metalno pokriće. Prema tome bilo bi veoma uputno ako bi se čitava ta garancija brisala iz stavke „depo na strani“ pa bi kao metalna podloga naših novčanica preostale samo one zalihe

stranih deviza koje u svakom slučaju u najkraće vrijeme možemo realizirati. Čemu jednu poziciju bilance Narodne Banke uljepšavati, unašanjem nekih iznosa koji stvarno ništa ne znače? Realnost i ispravnost, prvi su preduvjeti svakog bilanciranja, pa to mora da važi i u ovom slučaju.

Odbivši ovih 200 miliona francuskih franaka garancije francuske emisijone banke, stavka „depo na strani“ još uvijek representira znatnu vrijednost, budući se tu kriju znatni iznosi funti, dolara i švajcarskih franaka koji su unošeni po predratnoj relaciji. Uprava Narodne Banke, bila bi dužna da bar u svojoj godišnjoj bilanci nešto podrobnije označi iz čega se sve sastoji taj „depo na strani“ pa da tako dođemo do njegove približne vrijednosti. Nu bojimo se da će ovaj naš zahtjev, pa ma kako on bio opravdan i dalje ostati glas vapijućega.

Da bar donekle dobijemo uvida u tačnu strukturu metalne podloge, moramo sami pokušati preračunati odnosne stavke iz izvještaja Narodne Banke. Ako izkazani iznos zlata i srebra preračunamo u današnje dinare po kursu, jedan zlatni dinar jednako 10.90 dinara u papiru, mi vidimo da je metalna podloga iznašala dne 15. oktobra o. g.

zlatno	73.912.470	à 10.90 =	805.645.923 Din.
srebro	17.484.154	à 10.90 =	190.577.278 „

Ako ovim pozicijama koje smo mogli preračunati pridodamo 2.562.851 Din. koliko su označene strane monete i Din. 411.603.787 koliko je označena vrijednost „depoa na strani“, mi vidimo da je metalna podloga iznašala dne 15. oktobra 1.410.389.839 dinara ili za preko 900 miliona dinara više nego što je označeno u izvještaju Narodne Banke. Prema tome, novčanice koje su bile u opticaju dne 15. oktobra. o. g. nisu bile pokrivenne sa 8.12% kako to izlega po izvještaju Narodne Banke, nego sa skoro 23% ili tri puta toliko.

Izkazivanjem vrijednosti metalne podloge u predratnim dinarima imalo bi tek onda smisla ako ima opravdane nade da ćemo u skoro vrijeme današnji dinar dovesti na predratni paritet. Nu kako o tome za misaonoga čovjeka nema ni govora, otpada jedini izgovor koji bi mogao opravdati taj čudni način bilanciranja. Pripominjem, da koliko austrijska notna banka, toliko češki bankovni ured metalnu podlogu izkazuju po dnevnom kursu i već su davno prekinuli sa praksom da svoju metalnu podlogu

na umjetni način prikazuju lošijom nego što je ona u stvari. Da se pak zapriječi, da se metalna podloga mora svakog dana po varijacijama kursa da mjenja, određeno je da se za bazu preračunavanja uzme srednji kurs izvjesnog perioda vremena. Budući je kod nas već nekoliko mjeseci dinar stabiliziran, ne vidimo nijednoga ozbiljnoga razloga da vrijednost metalne podloge označimo u današnjim dinarima u kojoj je vrijednosti označen i sam opticaj. Šest milijardi dinara, koliko iznaša naš opticaj ne znače šest milijardi zlatnih dinara, pa prema tome i njihovo pokriće mora da je označeno u istoj vrijednosti.

Sve kad bi Narodna Banka u buduće kovano zlato i kovano srebro označivala po njihovoj pravoj vrijednosti, ipak izkaz metalne podloge ne bi bio tačan i ispravan, budući bi falila prava oznaka vrijednosti „depoa na strani.“ Nu i tu imamo jedan ventil koji nam bar donekle omogućuje da procjenimo bar djelomično vrijednost „depoa na strani.“ Narodna Banka ako kupi na berzi recimo 1 milion dolara i za to, po današnjem kursu izdade ili odobri na žiro računu 56 milijona dinara, u metalnu podlogu unese pod rubrikom „depo na strani“ samo 5 milijona dinara dok ostatak od 51 milion dinara knjiži pod rubrikom „kurs diferencija“. U svom tjednom izvještaju, Narodna Banka tu stavku koja je danas tako važna posebno i ne označuje već ju je strpala pod općenitu stavku „saldo raznih (aktivnih) računa“. Budući se pod ovom stavkom kriju samo te razlike u tečaju, pod kojim Narodna Banka kupuje i knjiži strane devize, to bez obzira na neznatne pogriješke, čitavu tu stavku možemo uzeti kao protuvrijednost kupljenih deviza koje se nalaze kod raznih inozemnih korespondenata Narodne Banke.

Mi nemožemo nikako razumjeti, zašto Narodna Banka, ako e kupila 1 milion dolara i za to izdala 56 milijona novih novčanica za njihovo pokriće računa samo 5 milijona dinara a nikako ne računa i preostalih 51 milijon dinara. Ako kasnije Narodna Banka, eda uzdrži kurs dinara, bude primorana da proda taj milion dolara, ona će da povuče 56 milijona dinara svojih novčanica pa prema tome nema nikakove opravdanosti da se u podlogu zaračunava samo 5 milijona dinara samo za to, jer je pred nekoliko godina 1 dolar odgovarao vrijednosti od 5.18 dinara.

Ako bi mi stavku „kurs diferencija“ uvrstili u metalnu podlogu, makar kao i posebnu stavku, visina metalne podloge iz

gledala bi sasvim drugčije i što je glavno, više bi odgovarala faktičnome stanju. Valorinirajući metalnu podlogu (zlatu i srebru) mi smo vidjeli da ona iznaša:

1.410.389,839 dinara, a ako tome pridodademo stavku

1.137.345.950 „kurs diferenzu“ u iznosu od

1.137.345.950 „mi vidimo da metalna podloga

iznaša oko

2.547.735.789

ili za preko dvije milijarde dinara

više nego što to izgleda iz sadašnjega izveštaja.

Ako mi vrijednost metalne podloge, u iznosu od preko dvije i po milijarde dinara dovedemo u relaciju sa opticajem od 6.200 milijona dinara, vidimo da je naš optičaj pokriven sa 41% dakle daleko više nego što se je tražilo prije rata.

Mi zbilja ne vidimo razloga izkazivati, da je pokriće naših novčanica samo od 8% kad je ono preko 40% i kad prema tome one pokazuju ono normalno pokriće koje teorija redovito traži. Neuračunavanje stranih deviza sa svojom punom vrijednosti u metalnu podlogu nema nikakove opravdanosti i ne može da izdrži nikakovu ozbiljnu kritiku. Primjećujem, da koliko austrijska Narodna Banka toliko češki Bankovni Ured kao i mnoge ostale notne banke, zalihu stranih deviza sa njihovom punom vrijednosti unašaju u izkaz metalne podloge pa opet ne vidim razloga, zašto i mi ne bi isto uradili. Zadržavanje fikcije o zlatnom dinaru i izkazivanje metalne podloge tih u predratnoj vrijednosti nema nikakova smisla, budući je više nego sigurno da o povratku na predratni zlatni paritet nema ni govora. Ako se pod svaku cijenu metalna podloga hoće izkazati u zlatu, onda neka se i optičaj preračuna u zlatne dinare. U nijednom pak slučaju, da stavke koje predstavljaju metalnu podlogu imaju značiti zlatne dinare, a optičaj i druge stavke da znače današnje dinare.

Nu kako kod nas ni u kojem pogledu nema sistematike tako nema ni kod izračunavanja metalne podloge. Premda zagovaravamo tezu, da se metalna podloga ima preračunati u današnju vrijednost dinara, jer i optičaj kome ona služi kao pokriće reprezentira današnju vrijednost dinara, ipak dopuštamo mogućnost da se ta podloga izkazuje u vrijednosti predratnog dinara. Nu nikako nê smijemo dopustiti da se neke devize preračunavaju po predratnom paritetu a neke pak po jednoj vrijednosti koja niti odgovara predratnom paritetu niti sadašnjem kursu. Da se praktično izrazimo

Narodna Banka uzimlje francuski franak, švajcarski franak i talijansku liru jednakim jednom zlatnom dinaru, premda je njihova vrijednost skroz različita. Usporedimo li dva izveštaja Narodne Banke i nađemo li da je „depo na strani“ povišen za recimo 10 milijona dinara, mi ipak ne znamo za koliko je faktično povišen jer nemamo pojma dali ti 10 milijona representiraju švajcarske franke ili pak talijanske lire, dotično francuske franke. Tek ako usporedimo i kretanje pozicije „saldo raznih računa“ možemo sa tačnosti konstatirati dali je u izvjesnom periodu Narodna Banka kupovala i koliko stranih deviza. A dozvolice nam i Narodna Banka, da javnost ima prava da zna kako se razvija devizno tržište i dali Narodna Banka preuzimlje ili daje strana platežna sredstva.

Iz činjenice da Narodna Banka i francuske i švajcarske franke uz istu nominalnu vrijednost uzimlje kao metalnu podlogu, mogu da nastanu direktno smiješne situacije. Uzmimo da Narodna Banka, 1 milijon švajcarskih franaka, koje ona ima u Zürichu ili Genevi iz bilo kojeg razloga pretvori u francuske franke, metalna podloga Narodne Banke poraste za 4 milijona zlatnih dinara, premda se u stvari nije ništa promijenilo budući 1 milijon švajcarskih franaka odgovara vrijednosti od 5 miliona francuskih franaka, pa je potpuno svejedno imati 1 milijon u Genevi ili 5 milijuna franaka u Parizu. Budući Narodna banka bilansira 1 franak jednako 1 dinar to dolazimo do smiješnosti i nemogućnosti, da jednostavnom izmjenom 1 milijona švajcarskih franaka u francuse franke, naša metalna podloga raste za 4 miliona zlatnih dinara. Jedan dokaz više, kako je na temelju izveštaja naše Narodne Banke apsolutno nemoguće stvarati bilo koje zaključke.

Da ovakovo preračunavanje metalne podloge dovedemo do paradoksa navešćemo, da je kod Narodne Banke moguće i to, da se jedan milion švajcarskih franaka pretvori u 5 miliona francuskih od kojih se onda recimo 3 milijona prodadu na burzi, a da pri tome metalna podloga još iskazuje jedan porast od 1 milijona zlatnih dinara. Dakle i onda kad se stavka depo na strani usljed prodaje stranih deviza i znatno smanji, Narodnoj je Banci moguće pretvaranjem paritetnih deviza (dolara, funti i švajcarskih franaka) u slabije devize (francuski franak, lire i češke krune) iskazati znatno veći iznos „depoa na strani“ i time metalnu podlogu pokazati većom nego što je bila prije nego su se strane

devize prodavale. Ako je to moguće i ako se to radi, kojega onda ima smisla da nam se iskazuje vrijednost tog „depoa na strani“ kad nam je skroz nemoguće konstatirati ne samo njegovu vrijednosti nego i kretanje njegove vrijednosti. Kad bi se stavka „depo na strani“ bilansirala po svojoj pravoj burzovnoj vrijednosti takove operacije bile bi skroz isključene i nemoguće.

Po zakonu o Narodnoj Banci, emisija novčanica ne smije da prekorači trostruki iznos metalne podloge. U ovaj se iznos ne uračunavaju novčanice koje su došle u promet izmjenom novčanica austro-ugarske banke, zatim krediti od 966 milijona dinara, od 2 milijarde po zajmu na bonove i 376 milijona privremene zamjene, sve skupa 4.520 milijona dinara. Kako je dne 15 oktobra optičaj iznosio 6.209 milijona, to u kontigent ulazi samo 1.689 milijona dinara. Metalna podloga isnašala je 505 milijona dinara a njeni trostruki iznos 1.516 milijona, pa smo prema tome dne 15. oktobra imali u optičaju 173 milijona dinara više nego što je Narodna Banka smjela da izda. Nu sva sreća, da kod nas o tome nitko ne vodi računa, pa je to prekoračenje kontingenta ostalo nezapaženo. Da je Narodna Banka još više kupovala strane devize taj iznos vankontigentnih, dakle protuzakonito izdanih nota, bio bi još veći pa bi doživjeli apsurd da čim su naše note bolje pokrivena, tim, po praksi koju provadja Narodna Banka, to pokriće lošije izgleda.

Da bi se u buduće tome predusrelo, uneseno je u budžetne dvanaestine za decembar 1925—mart 1926 u § 35, da novčanice koje je izdala Narodna Banka za kupovanje deviza ne ulaze u redovan kontigent. Pitanje kontigentiranja dalo se je daleko ispravnije riješiti odredbom, da se protuvrijednost kupljenih deviza ima uračunati u metalnu podlogu pa bi time odpala svaka mogućnost da bi kontigent mogao biti prekoračen. Riješenje pitanja kontingenta, kako je provedeno u zakonu o dvanaestinama ne izgleda nam sretno i tehnički provedivo. Ako jedan iznos novčanica ne dolazi u kontigent, onda je prvi preduvjet da se tačno zna visina toga iznosa, a mi po dosadašnjem načinu bilansiranja Narodne Banke to nikako ne vidimo, pa je prema tome i onemogućena kontrola da li se emisijona banka drži tog propisa.

Ne događa se uvijek da Narodna Banka za kupljene strane devize odmah izda odgovarajuću kvantitetu novčanica. Devize prodaju banke, kojima se onda protuvrijednost odobrava na žiro

računu sa kojega se kasnije prema potrebi, podižu ili disponiraju stanoviti iznosi. Prema tome, protuvrijednost prodanih deviza tek mnogo kasnije može da dodje u opticaj pa prema tome neznamo kako će Narodna Banka to da provede u svom isveštaju. U svakom slučaju, imamo prava tražiti da to bude tako provedeno, da se odmah vidi koji je iznos novčanica u prometu koji se ne računa u kontigent, jer ćemo jedino na taj način imati izvjesnu kontrolu.

Kako smo vidjeli, metalna podloga naše emisijone banke, preračunata na današnje dinare prestavlja vrijednost od 2 i po milijarde dinara. Budući Narodna Banka smije da izda tri puta više novčanica nego što je iznos metalne podloge to bi se, na temelju sadašnje podloge, moglo pustiti u opticaj oko 7 i po milijardi dinara, ne računajući 4 i po milijarde dinara koliko iznosi državni dug Narodnoj Banci i koji prema zakonu ne ulazi u kontigent. Dakle, Narodna Banka mogla bi izdati 12 milijardi dinara novčanica, a da se ne ogriješi o zakon o Narodnoj Banci.

Naravno je, da nam ni ne pada na um, da ovdje zagovaramo politiku inflacije. Dapače stojimo na stanovištu, da se kod izračunavanja kontigenta ne smije ni pod koju cijenu razlikovati dali su izdane novčanice došle u promet pokrivanjem budžetnog deficita, izmjenom novčanica ili kojom drugom operacijom za račun države, ili su pak novčanice došle u promet da zadovolje kreditne potrebe naše privrede. Metalna podloga naše Narodne Banke, prestavlja vrijednost od najmanje 2 i po milijarde dinara pa po tome, držeći se načela i principa koji su prije rata općenito važili, a držeći se i propisa zakona o našoj Narodnoj Banci, ona bi mogla da pusti u opticaj 7 i po milijardi dinara a da ni najmanje ne dođe u sukob sa principima o pokriću banknota.

Nikom ne pada na um da bi zagovarao, da Narodna Banka i jednu jedinu novčanicu pusti u opticaj radi zadovoljavanja kreditnih potreba države ili za pokriće bilo kojeg deficita. Nu pitanje je, na koje još nije dan pozitivan odgovor, dali jedna čedna inflacija kredita koja bi se vršila u isključivom interesu naše privrede ne bi mnogo doprinjela ubrzanju rješenja naše kreditne krize, bez da i najmanje djeluje na kurs dinara. Danas, kad možemo konstatirati, da usprkost toga što je opticaj dinara i ove dvije godine porastao za preko 1 milijardu dinara a da pri tom kurs dinara ne samo da nije pao nego je i porastao za nekih 40%, potpuno pada teza, da kurs jedne valute stoji u tačnom oprečnom mjeru sa visinom opticaaja.



Iz momentalne pojave obilja novaca kod većih banaka i iz porasta potraživanja na žiro računu Narodne Banke, stvarati zaključke o temeljitom ublaženju naše kreditne krise, skroz je i skroz pogriješno. Novčani zavodi raspolažu sa većim iznosima jedino radi toga, jer se boje davati kredite, pošto nemaju sigurnosti da će u slučaju potrebe u najkraće vrijeme sa tim iznosima moći da raspolažu. Nefunkcioniranje reeskomptnog poslovanja kod Narodne Banke, priječi svaki novčani zavod da se upusti u bilo koje kreditiranje novih poslova ili proširivanje već postojećih. Dok prvorazredna poduzeća teško dolaze do kredita i dok za taj kredit još uvijek plaćaju 20%, nema ni govora o riješenju kreditne krize pa bile banke i prepune gotovine ili saldo žiro računa kod Narodne Banke i prekoračilo milijardu dinara.

Po izvršenoj valorizaciji metalna podloga Narodne Banke (uzevši za bazu 15. oktobra) ovako bi izgledala:

kovano zlato	Din	805,645.923.—
„ srebro	„	190,577.278.—
strana moneta	„	2,562 851.—
depo na strani	„	411,603,787.—
kurs diferencija	„	1.137,345,950.—
svega	Din.	<u>2.547,735.789.—</u>

Diferencija između u bilanci izkazane vrijednosti zlata i srebra i njihove današnje vrijednosti u iznosu od circa 886 milijona dinara imala bi se knjižiti na pasivnoj strani bilance. Ovaj iznos predstavlja jednu posebnu rezervu, koja bi se upotrijebila tek pri konačnom riješenju valutnog problema. Premda se vrijednost srebrnog dinara ne može, u istoj relaciji kao i zlatnog pretvoriti u današnje dinare mi to radimo iz jednostavnog praktičnog razloga, što će pri sprovođenju valutne reforme srebrni dinari opet doći u opticaj, pa se, držeći se predratnih principa, za jedan stanoviti kvantum može mirno uzeti zlatna relacija.

Da rezimiramo. Valorizacijom zlatne i srebrne zalihe te unašanjem stranih deviza sa njihovom punom vrijednosti, metalna podloga naše Narodne Banke iznašala bi preko 2 i po milijarde dinara umjesto 500 milijona dinara kako je to danas slučaj. Pokriće naših novčanica ne bi iznašalo 8%, kako to danas izgleda već preko 40% pa bi time, što se tiče samog pokrića, naš opticaj već danas bio u onom položaju koji se je prije rata smatrao kao normalnim.

Iz ove konstatacije slijedi i druga, da bi naime kod nas prelaz na zlatnu valutu, pa makar on za prvih godina bio i čisto nominalan, bio daleko lakše provediv nego što to na prvi pogled izgleda. Vodeći računa o pravoj strukturi bilance naše Narodne Banke, mi se čak ne ustručavamo tvrditi, da bi taj prelaz mogli provesti već sada, i što je još važnije, bez tuđe pomoći.

Dostajao bi tek jedan oslon. jedna garancija, da u slučaju potrebe možemo na nekoga računati. Relativna stabilizacija dinara, normalni odnošaj između izvoza i uvoza pa prema tome i uravnoteženje plaćevne bilanse, te na koncu dovoljno pokriće naših novčanica, omogućuje nam da u najskorije vrijeme provedemo prvu etapu velike valutne reforme, te da time utremo puteve konačnoj konsolidaciji naših privrednih prilika.

Dr Ivo Belin.

---

## Последња понуда за зајам општини града Београда

Престоничка општина стално натеже са извођењем својих великих техничких радова. То натежање долази, поред осталих тешкоћа, и са финансијских разлога. И према данашњем схватању да се инвестиције у јавне радове имају учинити само посредством зајмова, она их жељно тражи на све стране. Половином ове године поднето јој је неколико понуда, — све су одбијене као неповољне. Међу тим понудама била је и понуда г. Чарлса Б. Мака Даниела. По одбитку ових понуда, општинска управа је израдила један мали преглед свога финансијског стања и својих потреба које мисли да подмири путем зајмова. Објављујући овај преглед, управа престоничке општине позвала је да јој поднесу понуде сви они који имају новац на позајмљивање. Крајем септембра јавља се г. М. Даниел са новом својом понудом. Ова понуда г. Даниела изазвала је наду код београдске јавности, да ће овога пута доћи до жељеног зајма. Јавио се шта више апел да сви престонички редови и установе учине пресију на општинску

управу, да не би пропустила ову добру прилику; а исто тако изношени су и услови из ове понуде. Али нико се не упита да ли су ти услови добри и повољни. Шта више, ти су услови престављени, не само без икакве оцене, већ и нетачно.

Нека ми буде дозвољено да се у овом раду задржим, уз најпотребнију критику, само на најважнијим моментима ове понуде, полазећи при том од предпоставке да је начелно питање о потреби зајма решено позитивно.<sup>1)</sup>

Први услов ове понуде лежи у захтеву да се износ зајма употреби:

1. 50% на калдрмисање Београда, а тек остатак других 50%.
2. на припреми улица за калдрмисање (канализација, водовод и т. д.); изградњу јавних тржишта и других општинских зграда; повећање и преправку канализационе и водоводне мреже у атару општине.

Како се овај зајам од 10,000.000.— нуди по курсу 84%, то ће се, значи, реализовати 8,400.000.— долара, или 475,000.000 динара (по курсу долара према динару 56.5). На супрот овоме стоје општински пројекти зајмова од јула месеца ове године, који предвиђају за горе поменуте циљеве ове суме:

а) за калдрмисање	600,000.000.—
б) за изградњу тржишта и других зграда	330,000.000.—
в) за даље каналисање	32,000.000.—
г) за проширење водовода	70,000.000.—
Свега динара	<u>1.032,000.000.—</u>

Значи да се из реализованог дела зајма у најбољем случају горње потребе не би могле подмити за половину (46%).

Према овоме понуда није повољна већ по величини понуђеног зајма, јер не нуди довољну суму за горње потребе. Она је у толико неповољнија, што обавезује општину да мора половину зајма употребити на калдрмисање, т. ј. за општинске финансије непроизводно. Ово је врло чудан случај да овакав зајмодавац овакав захтев ставља, и врло је тешко објаснити га, јер по њему зајмодавац нема тежње да ојача финансиску моћ свога дужника већ пре обратно — да је смањи. Али, сем

<sup>1)</sup> У овој критичкој оцени оставио сам отворено питање да ли је и у колико потребно да се Општина Града Београда задужује за извођења својих великих радова. Ово питање, с погледом на данашње опште расположење према закључивању зајмова од стране општина и државе захтева посебну пажњу.

овога, овде се мора истаћи да је ова мана зајма, његова недовољност, погоршана начином реализовања. Зајам има да се реализује за седам година у седам приближно једнаких рата, чији се износ креће између 1,428.000 и 1,429.200 долара.

Овакав начин остварења зајма је не само дугачак него и за циљеве, ради којих би имао да се закључи, врло незгодан. Рате су прецизиране те нееластичне, мале и стога стоје у супротности са самим извођењем предвиђених радова. Закључење овог зајма оправдава се потребом да се споменути радови изведу, и то на најбољи начин и с привредног и с техничког гледишта. И с тога се ови радови не би смели везивати за велики број малих рата, већ обрнуто, остварење зајма морало би се прилагодити потребама комуналне политике и техничкој могућности извођења радова. Ове мале и прецизиране рате онемогућавају повољно искоришћавање зајма. Многи радови не би смели бити започети услед недовољности новца, или би уложени новац остајао неискоришћен до нове рате. Лако би се н. пр. десило да буду споредне улице прекалдрмисане од великих и тргова. А што је најгоре овако распарчан зајам не даје могућности истовременог извођења радова, што би технички било могуће и с гледишта комуналне политике корисно.

Неповољност ове понуде у погледу величине и начина реализовања у толико теже пада што је рок отплате мали и амортизација његова врло незгодна. Упоређење између начина реализовања и начина амортизовања открива, по моме мишљењу, најгоре мане ове понуде. Оно указује и на то да ова понуда у ствари предвиђа седам разних зајмова, који би се закључили ради истог циља.

Први део зајма износи номиналних 1,428.000 долара. Зајмодавац условљава реализовање зајма правом да буде искључиво он предузимач свију радова којима је зајам намењен, а као такав узима на себе обавезу да прве године изведе радове само у износу 60% овог првог дела, т. ј. у износу од 856.800 долара, што по курсу од 48% чини 719.712 долара. Но и ова сума има да се смањи за износ који ће се издати на штампање обвезница зајма, у два издања, за награду регистратору обвезница у Њу-Јорку, као и на име предузи-

мачке добити зајмодавцу тако да у радове стварно неће бити утрошено ни 650.000 долара (округло 37,000.000 дин).

*Примедба.* Ово издвајање зајмодавчве предузимачке добити из трошкова око радова добиће своје објашњење нешто ниже.

На супрот овоме општина се задужује целим износом до 1.428.000 долара (округло 71.000.000 — динара). Она по одредбама члана 8 и 10, мора почети већ првог месеца са полагањем месечних уплата на име интереса и отплате — т. ј. шест месеца пре почетка радова, време које зајмодавац предвиђа као потребно за припреме. За 11 првих месеца општина има да положи:

а) на име интереса и отпл. (114.240 71.400)	185.640 долара.
б) на име провизије Банкарима и Н. Банци преко које се имају да ремитују ове суме	— — — — — 1.114 долара.
	Свега Долара 186.754.—

или динара округло 10.550.000.—

Ове суме имају се покрити овако: 100.000.— долара (5.660.000 динара) даје зајмодавац на име закупа за уступљену концесију електричног осветлења и трамваја, а остатак од 86.700 долара (4,900.000 динара) има Општина да набави из својих осталих финансијских извора. Али ово неће бити све оптерећење општинских финансија, јер она има да поднесе и трошкове око котирања обвезница на онолико разних тржишта, колико то буде хтео зајмодавац. Сем тога Општини су везане руке да купује доларе преко године у тренутцима када она то нађе за најпотребније. На послетку она трпи губитак на интересу што мора за читаву годину унапред да полаже сваког месеца сразмеран део интереса и отплате. Истина, у погледу овог последњег, понуда предвиђа да ће банкарима Општина за унапред положени интерес и отплату одобрити „Интерес“ по стопи по којој велики новчани заводи у Њу-Јорку у томе времену буду исплаћивали интересе на улоге са истим роком. Ово право општине на интерес, за унапред положене отплате, у најмању руку је сумњивог значаја. Пада пре свега у очи да се у понуди избегло прецизирање колики ће интерес банкарима одобравати Општини. Суме положене од стране Општине остајале би неједнако дуго код банкара — између

1 и 12 месеца — према чему је врло кратко време за које би банкарски располагао овим сумама, те тешко да би велике и солидне банке плаћале какав интерес на њих. Овде је врло оправдана сумња да би га у оваквим случајевима у опште плаћале и то сада када је у Америци обиље капитала. Али ако би га и плаћале, тешко да ће стопа прећи 1—2%. Узгред напомињем да наша Државна Хипотекарна Банка, својим дужницима, у сличном случају одобрава 2% уз одбитак износа за државни порез.

Пре даљег излагања и да би слика реализована и амортизована овог зајма била јаснија, потребно је већ овде задржати се још на два питања:

Прво, колико је рок овог зајма? Једним софистичким излагањем чињеница, зајмодавац у своме спроводном писму тврди да нуди зајам „за време од 20 година“. Међутим ово је тврђење врло далек од истине, јер, по постављеним условима у самој понуди, први би се део морао отплатити за 19 година, други за 18, трећи за 17, четврти за 16, пети за 15, шести за 14, а седми део за 13 година рачунајући за сваки од тренутка њиховог реализовања, а не од тренутка ступања уговора на снагу.

Друго, врло је интересантна и за општинску управу поучна комбинација по којој зајмодавац мисли да финансира овај зајам. Та комбинација већ се указује у горе изнетим чињеницама. На име, зајмодавац се обавезује да у првој години реализује зајам у номиналном износу 856.800, коју суму он финансира овако:

- а) 137.088 долара отпадају на курсну разлику (16%);
- б) округлих 65.000 добиће као предузимачку добит (7.59%);
- в) општина му полаже на име отплате и интереса 185.640 (21.67%);
- г) остаје да зајмодавац набави само још суму од 469.072 (54.74%).

У другој години имао би да се реализује зајам у износу од 1,428.800 долара, што са остатком првог дела од 571.200, који би такође реализовао у другој години, износи равно 2,000.000 долара. Ова би сума била реализована:

- а) 320 000 на име курсне разлике (16%);
- б) предузимачна добит 152.000 (7.6%);

- в) интерес и отплата округло 369.000 (18.47%);
- г) зајмодавац уноси са стране 1,158.500 (57.93%).

У радове би се ове године утрошило стварно око 1,528.000.

У трећој години реализовало би се номинално 1,429.200, од чега:

- а) на име курсне разлике 228.672 (16%);
- б) предузимачка добит 109.000 (7.55%);
- в) интерес и отплата округло 551.000 (38.55%);
- г) зајмодавац уноси са стране 540.000 (38%).

Стварно би се у радове имало да утроши 1,091.000.

У четвртој години номинално би се реализовало 1,428.000, од чега:

- а) на име курсне разлике 228.480 (16%);
- б) предузимачка добит око 109.000 (7.63%);
- в) интерес и отплата округло 731.000 (51.23%);
- г) зајмодавац уноси са стране око 359.000 (25.14%);

У радове би се ове године утрошило свега 1,091.000.

У петој години зајам би се реализовао номинално у износу 1,428 000, од чега:

- а) курсна разлика 228.480 (16%);
- б) предузимачка добит око 109.000 (7.63%);
- в) интерес и отплата округло 910.000 (63.76%);
- г) зајмодавац уноси са стране око 180.000 (21.61%);

У петој би се години реализовали радови до суме од 1,100.000.

У шестој години реализовао би се зајам у износу од номиналних 1,428.800, од чега:

- а) курсна разлика 228.608 (16%);
- б) предузимачка добит 109,000 (7.63%);
- в) интерес и отплата 1,088.000 (76.16%);
- г) зајмодавац уноси са стране 3.000 (0.21%);

У овој би се години радови реализовали у износу од 1,100.000.

Напоследку, у седмој би се години зајам реализовао у номиналном износу од 1,429.200 долара, од чега;

- а) курсна разлика 228.672 (16%);
- б) предузимачка добит око 109.000;
- в) интерес и отплата округло 1,265.000;

т. ј. ове три позиције пребацују реализовану номиналу зајма преко 170.000 долара, а на радове би се стварно утрошило 1,091.000 долара.

На крају седме године главни моменти би изгледали овако:

1) реализовани радови би изнели округло 7,637.000 долара;  
2) од тога општина из својих извора би дала у виду плаћеног интереса и камате округло 5,102.000 долара или (66.80%);

3) зајмодавац би из других извора финансирао радове са 2.535.000 долара (33.20%);

4) сем добити по основу зајма (интерес, курсна разлика) зајмодавац би на основу голе титуле предузимача добио 762.000 долара;

5) општинске финансије морале би из својих редовних извора за то време, поред суме на име интереса и отплате, вршити и остале горе наведене издатке (провизије банкарима, трошкови котирања) и трпети наведене губитке интереса као и незгоде месечног полагања ануитетских сума унапред;

6) овај би терет за општинске финансије био подељен овако: 700.000 долара узимао би се из чистог приноса од електричне централе и трамваја (који у осталом у својој целини чине чист губитак смањен за ових 700.000 долара), а остатак од 4.702.000 долара (265 660.000 динара) имао би пасти на терет општег буџета т.ј. просечно годишње оптерећење 37.951.000 дин. или 33 70% радовних расхода по предлогу буџета за 1925. год.

Овде се намеће само собом питање; какав је интерес Општине да закључује зајам за горње радове, на које би се утрошило 7.637.000 долара, када она за време њиховог извршења и ради њих мора из својих редовних прихода издати 5.102.000 долара (66.80%)? А да је овакав зајам, како га понуда замишља потпуно излишан, најбоље ће се видети када се узму у обзир издаци на интерес и отплату још само за осму и девету годину. — Ови издаци у осмој години износе 1.217.000, а у деветој 1.169.000 долара, т.ј. ови издаци за девет година скупа износе 7.488.000 долара, дакле само за 149.000 долара мање но што би се утрошило на радове у случају закључења зајма. Напомена. Ова је разлика знатно мања ако се узме у обзир и они остали издаци око зајма.



Другим речима Општина би имала да учини исти финансиски напор, који би морала да учини ради интертса и отплате овог зајма, па да за девет година добије у погледу радова исте резултате као из зајма. Главна би разлика била у томе што за даљих 11 година не би имала онај финансиски терет, који јој намеће зајам, а који би изнео само интерес и отплата, у округлој суми преко 9,600.000 долара (540.000.000 динара).

Сем ове основне незгоде, ова је понуда непријемљива и због других тешких услова. Пре свега ћу се задржати на интересу.

Курс по коме се зајам има да оствари јесте 84%, а интересна стопа 8% номинале. У своме спроводном писму г. Даниел вели да је интерес декурзиван. Међутим у понуди се изрично вели да се интерес истовремено са отплатом полагаје „Банкарима“ месечно унапред, а ови га обрачунавају са зајмодавцем шестомесечно. За општину је према овоме анципативан, те је тврђење г. Даниела о декурзивности интереса или случајна омашка или софизам. Узимајући у обзир да овде имамо посла са седам разних зајмова, то би и општина имала у ствари да плаћа интересе по седам самосталних стопа. Стварна интересна стопа (интерес више курсна разлика) за први део зајма износи округло 10.50% па се пење за остале делове до 11%. Сем овога овој интересној стопи треба додати и трошкове ремитаванја и провизије банкарима, што ће изнети око 6% положених отплата и интереса. Ова је стопа дакле знатно виша од стопе коју Београђани плаћају Државној Хипотекарној Банци.

Даљи тежак услов ове понуде лежи у траженим гаранцијама. Напред сам рекао да зајмодавац изван општинских финансијских извора финансира овај зајам само сумом од 2,535.000 долара или 143,000.000 динара, и за ову услугу он тражи ове гаранције:

1) јемство Краљевине С. Х. С., ма да је Општина Града Београда далеко од тога да буде презадужена;

2) залогу *свију* општинских прихода — који за 1925. годину по општем буџету износе (само редовни) 91,800.000, а по буџету трамваја и осветљења преко 92,000.000 динара, а

ови му се последњи по његовом захтеву концесије имају у осталом сасвим да предаду у руке;

3) хипотеку на сва непокретна имања општинска, чија вредност по процени прелази милијарду динара.

Но, ма да ове гаранције не стоје ни у каквој сразмери са услугом коју општини чини, зајмодавац ни њима није довољан: у чл. 10. понуде постављен је један захтев, који се узгред буди речено сме поставити само привредно неспособнима и привредним пропалицама, на име „Општина ће сваког месеца упућивати банкарима, којима је поверена служба зајма, извод рачуна свих својих прихода“.

Интересантно је овде задржати се на схватању ових гаранција, како га излаже понуђач у своме спроводном писму. Оно је у толико више интересно што и ту се испољава мишљење које г. Даниел мора да има о онима којима нуди свој зајам и онима који имају да га одобре. На име, у спроводном се писму тврди да су тражене гаранције такве да неће сметати Општини у случају потребе новог задуживања код неког новог зајмодавца. Ову своју тврдњу образлажава понуђач тиме што он не тражи првенство и искључиво право залог, већ пристаје да у томе погледу буде равноправан са будућим зајмодавцима. Из ове равноправности он искључује приход од електричне централе и трамваја, које изузетно задржава само за себе. Изгледа ми непотребно дуго се задржавати на овој „равноправности свију зајмодача“ у погледу њеног значаја за даљу кредитну способност општинску. Говорити о томе да овакве гаранције нису сметња будућем закључивању зајмова, значи бити или наивно или циник и софиста. Ово у толико више што поред ових гаранција зајмодавац тражи за себе и концесију искључивог искоришћавања двају од најбољих општинских финансијских извора — електричне централе и трамваја. А како су већ до сада наведени услови такви да је готово искључено закључење зајма код кога другог зајмодавца с једне, и како би редовни приходи општински били преоптерећени службом овога зајма с друге стране, то се јавља и недовољност његова у врло драстичној светлости — остатак извођења радова зависио би само од добре воље овог понуђача. Значај и углед Општинске Управе био би сведен на нулу.

Ова тежња понуђача да постане стварни материјални господар престоничке општине огледа се свом јачином и у његовом захтеву да се искључиво њему повери „техничко извођење свих радова..... ради извршења којих Општина и закључује овај зајам“. Јер „Општина је господар посла и сопственик, а зајмодавац пружа под контролом Општине и у њено име своју потпуну и лојалну сарадњу као предузимач у режији.....“

Пре свега овде је једна страховита збрка појмова и термина „Предузимач у режији“ термин који понуда употребљује врло духовито али и саркастично обележава улогу наших грађевинарских предузимача у многим послератним случајевима. Сопственик који жели да зида зове предузимача да му повери посао, овај пристаје под условом да се прихвати техничког извођења, али не као предузимач већ само као опуномоћени деловођа — предузимача у том тренутку потпуно нестаје. Посао се ради на рачун и у име сопственика. Предузимач не сноси друге последице рђавог рада сем непоштења и техничких погрешака; он на себе не узима никакав ризик.

Међутим понуђачу изгледа и оваква улога наших грађевинарских предузимача сувише тешка и одговорна. Он не само да не би био предузимач он не би био ни деловођа, он не би био чак ни главни надзорник радова, јер се његова улога према јасним одредбама ове понуде састоји у овоме:

1) он има да нађе људе који ће организовати техничку дирекцију за извођење ових радова, а особље ове дирекције има да буде образовано од *странаца* а сви трошкови ове дирекције падају на терет Општине.

2) он има да буде само административна спона између ове дирекције и Општине — ништа више.

И за ову своју просту и Општини апсолутно непотребну посредничку улогу, зајмодавац тражи ни мало скромну награду која за седам година има да му донесе само 762.000 долара (округлих 43.000.000 динара).

Мислим да је овим довољно оправдан мој поступак када сам напред искључио ову добит из суме која би се имала да утроши у радове.

Овде још једну мању напомену. Београдска Општина има данас доста велику „техничку управу“, која би, то је бар моје скромно мишљење, могла бити лако допуњена и организована да изврши све предвиђене радова — и, без мало, без странаца. Поред свију мерака које се чине нашим техничарима, они се, за већину ових радова могу врло добро употребити. Манију довођења странаца треба свести на разумну меру.

Непотребно је детаљно разлагати све одредбе које се односе на ову „предузимачку улогу“ зајмодавца. Али он би постао на овај начин не само непотребан посредник између Општине и непотребне нове техничке дирекције, већ би постао и неуговоран тотор општине, који би уз то остварењем зајма и извођењем радова могао стварно неодговорно да спекулише. У целој овој понуди нема ни једне речи о гаранцијама које би добила Општина да ће зајам бити остварен. Но, у случају кад би зајам био остварен, има једна одредба у чл. 16. којом се зајмодавац овлашћује да сваке године може изузетно остварити зајам у износу до 500.000 долара тако да се ова сума не би употребила ни у радове, нити би Општина њиме могла располагати. Ова одредба омогућава берзанску спекулацију без икакве користи по Општину. Сем овога несмем а да не напоменем да ова дирекција, остварена овако изван остале организације Општинске Управе, већ самим тим постаје један нов и прилично независан фактор наше комуналне политике, а постављени основи њеног организовања и ценама то само потврђују. Овде за пример упућујем пре свега на други став чл. 14. не говорећи о осталим детаљима по којима се уређују односи ове дирекције према Општини. По томе члану предвиђа се и прећутно одобравање планова које дирекција поднесе Општини на одобрење.

Не треба овде заборавити ни то да су при оваквој организацији врло вероватни и често и тешки спорови и непотребна отезања и несигурност извођења радова. Овде као пример почињем понова чл. 16. који предвиђа неизвршење радова кривицом зајмодавца (дирекције) и то тако да му је том приликом онемогућена берзанска спекулација, а да општина нема права на стварну накнаду штете, услед одуговлачења радова.

На послетку да пређем на последњи услов за закључење и остварење овог зајма.

Већ на пола године пре но што би почело остваривање овог зајма, започињу извођења предвиђених радова. Општина би била дужна да зајмодавцу преда у тридесетогодишњу концесију експлоатације електричне централе и трамваја, и то под овим условима.

1. Концесија експлоатације траје 30 година, дакле 11 година дуже но зајам;

2. Зајмодавац полаже на име закупнине 100.000 долара годишње, али ова сума за време трајања зајма служи искључиво за отплату интереса и главнице;

3. зајмодавац се обавезује да обнови и прошири електричну централу и трамваје, тако да моћ прве за шест и по година буде повећана на 16.000. — киловати, а нове трамваје да изгради у дужини од 15. километара;

4. прима на себе садање дугове у колико су инвентирани у ова предузећа, али не прима дуг Белгијанцима;

5. попушта садању цену остљења за 10<sup>0</sup>/<sub>0</sub>, али само за годину и по дана;

6. везује градску водоводну инсталацију и снабдева је потребном електричном струјом; разуме се за струју ову, као и сваку другу у колико је у потреби, Општина плаћа, а бесплатно уступа потребан материјал за ову везу у колико га је добила по основу ратног обештећења;

7. све особље дирекције ових установа може бити састављено од странаца.

Остављајући тренутно овај захтев као конкретан случај на страну, осећам дужност да се на питању концесија задржим само са неколико речи. Концесија је монопол. А монополи у рукама приватних организација имају, ма како био њихов положај добро регулисан, великих мана. Особито овакве врсте монопола, који омогућавају велике добити и који су скопчани са изузетним правим, никако се не могу симпатично гледати у приватним рукама. Отуда тежња да се овакви монополи остварују у корист самих општина. Културне општине никако се не би смеле одрицати подизања и експлоатације монополских предузећа, којима се управља по простим правилима и без тешкоћа које се јављају услед променљивости конјунктуре

на тржиштима. Са мало добре воље оваква предузећа могу исто тако добро функционисати и у рукама политичких тела као и у рукама приватних организација. Срамота би била врло велика за једну управу модерне и то престоничке општине да одрицање од овако повољних монопола пружи свету доказ своје неспособности управљању предузећима која су од врло велике важности у целокупној комуналној политици. Ни нужде ни потребе нема да се ове концесије уступају приватнима.

Па не само да нема потребе у опште да се овакве концесије уступају приватнима, но у овом случају и посебни разлози, а нарочито услови ове понуде, говоре противу ове тражене концесије.

Пре свега, нема ни година дана како је са Белгијанцима окончан спор око одузимања овакве концесије. Цела јавност помагала је своју општинску управу да се одузме ова концесија од Белгијанаца пре истека њеног рока, и то од Белгијанаца који су ова предузећа на свој ризик подигли. А сада, на супрот томе, треба дати концесију не за подизање нових предузећа већ само концесију за експлоатацију ових већ подигнутих и разрађених установа. Зашто? — Само зато да би се добио један прескуп и сумњивог значаја зајам. Истина понуда говори и о обвези проширења ових предузећа — у року од шест и по година. Тренутно прелазим преко ове обавезе, која по моме уверењу не може бити никако еквивалент концесије, па ни кад се у обзир узме и закупнина од 100.000. — долара и спуштање садањих цена са 10%.

По другим постављеним условима концесионар постаје тутор општинској управи у њеној комуналној политици — она несме без његовог пристанка уводити нова модерна средства за моторе, осветљење и транспорт. Велике вароши баве се у велико питањем употребе гаса, гасног осветљења и горива, а све сматрају да трамвај није више транспортно средство будућности, већ је то на пр. аутобус, а да не говорим о подземној железници која изгледа неће ускоро код нас доћи на дневни ред. Овде узгред напомињем да ће увођење аутобуса кроз главне улице средином града свакојак добијати преимућства над трамвајима, уколико буде напредовала изградња модерне калдрме.

Зле последице могу наступити и услед несугласица и неспоразума како приликом постављања и извођења планова за проширење, тако у погледу утврђивања општих потреба, у колико то не би било уговором прецизирано, а то се не може ни учинити унапред за време од тридесет година. У тим случајевима концесионар је увек у лакшем положају од општинске управе, а особито када се тај концесионар везао са интересима једне врло велике силе.

Али не само с гледишта комуналне политике већ и са чисто финансијског гледишта ова концесија се не би могла дати.

Вишак расхода над приходима, изнео је код ових установа у 1924. години, преко 18,000.000. динара — а исти је пласиран у њихову обнову и проширење. У 1925. години, може се очекивати да ће тај вишак изнети преко 25.000.000 динара. Насупрот овоме стоји обвеза закупа 100.000 долара (5.650.000 динара.) Понуда говори и о неком смањењу цена електричног осветљења са 10%. Али, ово обећање се мора обележити најблаже као некоректно, поред тога што њему на супрот стоји повећање кауција са 100%. Услов да се проширења ових установа имају извести у року од шест година, указује на то да ће зајмодавац ове извести поглавито из чисте добити коју дају ове установе већ у садањем свом стању, а само малим делом сопственим капиталом. Узимајући у обзир да чист приход ових установа нагло расте из године у годину, оправдано се може очекивати да ће се то проширење извести и без икаквог новог капитала. Обртни пак капитал добио би зајмодавац у сталним већ створеним приходима ових установа, а они теку даномице у буквалном смислу ове речи.

Но поред горњег губитка морам подвући да би и редован општински буџет био по овој понуди оптерећен трошарином и ануитетом белгијског дуга, што је до сада падало на терет посебног буџета ових предузећа.

Па и за саму кредитну способност Општине ова је концесија незгодна — ствара преседан давања у закуп експлоатације општинских финансијских прихода. Како се овим зајмом покрива само један и то релативно мали број потреба, то би, ако се настави политика зајмова, Општина у сваком

даљем случају била изложена захтеву зајмодаваца да им уступа у експлоатацију своје финансијске изворе — водовод, канал, трошарину, — тако да тај пут води томе да би зајмодавци водили нашу комуналну политику, а општинске би управе биле сведене на незнатну улогу административног посредника између зајмодавца и грађанства.

1) овај би зајам био с финансијског гледишта врло тежак, а његово остварење није ничим зајемчено;

2) радови би се из њега само делимично могли остварити, у главном из редовних општинских средстава, а довршење њихово би постало врло проблематично за дуги низ година;

3) ова понуда срозава углед наше општинске управе на ниво некултурних и бесвесних народа.

*Напомена.* Овај рад не представља исцрпну анализу понуде, у њему сам се задржао само на главним моментима, те нисам говорио о великом броју услова и других питања из ове понуде. Али ни међу њима нема ни једног повољног ни по општину, ни по нашу комуналну политику.

Др. Душан Шантић.

---

## ПРИВРЕДНА ХРОНИКА

### **Из праксе Државног Савета по Фин. споровима**

I. Главна Контрола је изјавила тужбу Државном Савету, противу решења Министра Финансија (Генералне Дирекције Посредних Пореза) од 14. марта 1925. год. Бр. 13908, којим се акционарском друштву „Стражилово“ из Сремских Карловаца, враћа 136.753.50 дин., наплаћених на име уговорне таксе. Изјављујући тужбу Државном Савету, Главна Контрола је истакла следеће наводе: Генерална Дирекција Посредних Пореза, решењем својим од 14. III. ове године Бр. 13908 решила



је, да се „Стражилову“ А. Д. из Сремских Карловаца, врати из државне касе наплаћене таксе динара 136.753.50.

То своје решење заснива на томе, што уговор о куповини и продаји закључен са тудорима малолетног Душана Пауновића Судбени Суд у Осеку, није одобрио, услед чега није дошло до реализовања овог уговора, те би с обзиром на 7-му напомену уз тар. Бр. 12 молилац имао право на повраћај плаћене таксе на уговор.

Па расмотрењу акта овог предмета Главна Контрола у својој општој седници нашла је, да односно решење није на закону основано из разлога:

Нереализовање овог уговора наступило је по властитом одустанку уговорача од уговора, а не услед тога што Судбени Сто у Осеку није хтео да да за исти одобрење, те према томе, а баш по првом ставу 7-ме напомене Бр. 12 таксене тарифе, овај уговор подлежи такси без обзира на његово реализовање.

За доказ овога служи представка уговора Судбеном Столу у Осеку под Бр. 12974 од 22. X. 1924. године који моле, да, пошто су се нагодили узајамно овај купопродајни уговор Суд не одобри и да га као неодобреног врати котарском суду у Вуковару, и тек на основу те представке обоностраног одустанка уговорача, Судбени Сто од 29. X. 1924. г. под Бр. 12974 донео је решење да исти не одобрава са разлога: „да су обе уговарајуће стране одустале од купопродајне погодбе од 16. IV. 1924. год. (из молбе) па се с тога и дописом Кр. Котарског Суда у Вуковару од 14. VI. 1924. г. Бр. 4059, тај амо на надтудорствено одобрење припослани уговор не одобрава и као неодобрен враћа томе суду“.

По напомени 7-мој уз тар. Бр. 12 таксене тарифе на којој се заснива право на повраћај ове таксе, намера законодавчева била је да се плаћена такса на уговор враћа једино онда, ако реализовање уговора зависи од претходног одобрења неке државне или аутономне власти, па се то одобрење по сопственом нахођењу те власти добије, без ма каквог захтева од заинтересованих уговорача.

Међутим, овде није тај случај. Суд је овде поступио по жељи уговорача и према томе, а у смислу 1-ог става 7-ме напомене уз Бр. 12 таксене тарифе, такса се има платити за овај закључени уговор без обзира што исти није реализован, пошто то реализовање није наступило због неодобрења државне власти већ услед одустанка уговорача од истог“.

Нападнуто решење Министра Финансија односно Генералне Дирекције Посредних Пореза, које је Државни Савет по тужби расматрао овакве је садржине: „Стражилово“ Акционарско Друштво из Ср. Карловаца молило је да му се врати из државне касе 136.753,50. динара колико је положено на

име таксе за уговор о куповини, односно продаји закљученој са таторима малолетног Душана Пауновића, пошто судбени сто у Осеку није продају, односно реализовање уговора дозволио.

Расмотривши акта овога предмета нашао сам:

Да је молилац заиста за овај уговор платио 136.753,50 динара, на име таксе коју је Финансијска Управа (раније порески уред у Вуковару) 30. априла 1924. године под Бр. 1299 унела у државну касу.

Али како до реализовања овог уговора није ни дошло, јер судбени сто у Осеку одлуком од 9. октобра 1924. год. продају није одобрио, то с обзиром на 7. напомену уз ТБр. 12 таксене тарифе, молилац има права на повраћај ове таксе те му се има и вратити.

Са изложенога, а на основу чл. 22. закона о државној трошарини, таксама и пристојбама и 7. напомени уз ТБр. 12 таксене тарифе, — решавам:

Да се „Спиражилу“ Акционарском Друштву из Сремских Карловаца врати из државне касе 136.753 стотину тридесет шест хиљада седам стотина педесет и три динара и 50/100 с тим да се овај повраћај на оригиналном уговору назначи.

Повраћај ће извршити окр. фин. управа у Вуковару пошто добије налог од Генералне Дирекције Државног Рачуноводства.

Ово решење претходно доставити Главној Контроли у смислу чл. 122. закона о Главној Контроли за сагласну одлуку, па га затим доставити на извршење.

Државни Савет пресудом својом од 5 новембра 1925. године Бр. 27486, одбацио је горе поменуту тужбу Главне Контроле са следећих разлога: „да се не може уважити тужбено тврђење да повраћају таксе из Т. Бр. 12. закона о таксама а према његовој 7. напомени, има места једино у случају, ако надлежна власт не одобри уговор по сопственом нахођењу.

Такво тумачење не може се извести из другог става 7. напомене уз Т. Бр. 12, које овде долази у примену. У истом се не прави никаква разлика у начину на који се дошло до негативног решења надлежне власти по поднетом уговору на одобрење, а пропис ту наведен не стоји сам за себе, него је у вези са оним из првога става. У овом ставу постављено је опште правило, да се такса из тар. Бр. 12. плаћа без обзира на реализовање уговора о куповини и продаји, а у другоме ставу предвиђени су изузетци од тога општег прописа, по којима се у одређеним случајевима наплаћена такса враћа. С тога те одредбе из другог става 7. напомене треба најуже тумачити према правном принципу

„exaptiones sunt strictissimae interpretationis“. Ти изузетци су учињени баш с обзиром на постојеће прописе о важности уговора склопљених о продаји и куповини имања малолетника, па је повраћај спорне таксе заснован на закону.

Ми мислимо, да је ова интерпретација Државног Савета, потпуно сагласна са законским текстовима. Такса предвиђена у Т. Бр. 12 таксене тарифе, може се наплатити само онда, ако је доиста у конкретном случају дошло до уговора. Но како овде није дошло до таквог једног уговора, дакле није се дошло до исте реализације, то се онда није могла никаква такса ни наплатити, пошто је намера законодавчева у ствари само та, да се такса из поменутог тарифног броја има платити само на уговоре, који су заиста у конкретном случају закључени и реализовани. Из тих разлога, гледиште на које је Главна Контрола стала, није основано на закону, и главна му је махна у томе, што одредбе фискалних прописа схвата сувише екстензивно.

II. — Д. Б., адвокат из Скопља пуномоћник Ђ. Б. из Скопља, поднео је тужбу Државном Савету противу решења Министра Финансија (Генералне Дирекције Посредних Пореза) од 31. децембра 1924. год. Бр. 43855 које гласи: „Д. Б. адвокат из Скопља у заступању Ђ. Б. из Скопља моли да му се из државне касе врати 3.505 динара, колико је платио више на име таксе из Т. Бр. 138 таксене тарифе, за тражење забране за менични дуг од 350.000 динара.

Размотривши ово тражење Генерална Дирекција Посредних Пореза је нашла:

„Да је молба неблаговремена, јер је такса плаћена 12. децембра 1923. године, а молба за повраћај је примљена код Скопљанског Првостепеног Суда 12. маја 1924. год; рок за тражење повраћаја неумесно плаћене таксе, одређен по чл. 63 таксеног закона са 90 дана.“

„Са наведеног има се молилац одбити од тражења као неумесног.“

Тужбени су наводи следећи: „Као што ће се Држ. Савет из односних акта уверити, ја сам 10. децембра 1923. год. поднео Скопљанском Првостепеном Суду акт о тражењу забране и на истим прилепио сам прописну и довољну таксу у 3505 дин Првостепени Скопљ. Суд одбио ме од тражења због једне формалности, која није од важности. Да не бих менично потраживање мога властодавца довео још у већу опасност очекујући да Касациони Суд расправи питање о умесности и законитости судског решења, — ја сам 12. децембра 1923. год. понова тражио забрану уз испуњење и оног непотребног услова и суд ми је одбио забрану, на сваки начин уз нову таксу у 3505 дин. По мојој жалби пак, Касациони Суд решењем од 1 марта 1924. год. поништио је

решење Првостепеног Суда (оно прво) налазећи да је Првостепени Суд био дужан одобрити забрану.

На тај начин, плаћајући понова таксу од 3505 дин. да бих дошао до свог права, ја сам неоправдано оштећен за 3505 дин. у такси, па како је држава одговорна за накнаду штете, коју њени органи учине ма и ненамерно, то сам се, чим ми је саопштено решење Касационог Суда, обратио Првостепеном Суду са захтевом да ми се такса врати и да се предмет тога ради упути на решење Генералној Дирекцији Посредних Пореза.

Очекивао сам у уверењу да ће Генерална Дирекција Посредних Пореза признати ми право на повраћај ове таксе плаћене једино погрешним тумачењем закона државних органа, али сам на жалост добио решење Генералне Дирекције од 31. децембра 1924. год. Бр. 43855 којом ме одбија од тражења повраћаја таксе са разлога: што је моја молба за повраћај таксе неблаговремена, јер по чл. 63. Закона о таксама протекло је више од 90 дана од дана положене таксе, па до дана молбе за повраћај.

Када се прочита чл. 63. Закона о таксама, види се на први поглед, да тај члан говори о случају, када власт од некога наплати неумесно таксу или више него што треба, и да се рок од 90 дана рачуна од дана положене таксе. Али овде није тај случај. Овде је зависило од решења Касационог Суда: је ли правилно решење Првостепеног Суда или није, што сам одбијен од тражења забране. И тек када је Касациони Суд донео своје решење: да је неумесно решење Првостепеног Суда и поништио га, — онда тек, од тога момента, односно од момента када ми се то решење саопшти, настаје за мене случај неумесно наплаћене таксе и рок од 90 дана. Ја сам пак у том року и поднео акт да ми се врати прва такса, пошто сам морао другу положити без потребе.

Тужим Генералну Дирекцију Посредних Пореза, коју преставља њен Директор и молим Државни Савет да поништи решење Дирекције и мени досуди право на повраћај 3505 дин. таксе.

Поред тога тражим на име таксе за ову жалбу 100 дин. и трошкова 300 дин.“

Решавајући овај случај по тужби, Државни Савет је донео пресуду од 31. октобра 1925. године Бр. 14851 којом је поништио напред поменуто решење Министра Финансија са ових разлога: „10 децембра 1923. године затражио је адвокат забрану од Првостепеног Суда у Скопљу за обезбеђење неког потраживања и платио за то прописану таксу у маркама од 3505 дин. Био је одбијен он тог тражења с неког формалног разлога те се је на то жалио Касационом Суду.

Али, да не би потраживање, за које је тражио обезбеђење, довео у већу опасност очекујући решење Касационог Суда, поднео је 12. XII. 1923. год. поновно тражење за исту забрану и тражбину — саобразно разлозима решења, којим је одбијен — те платио поновно исту прописну таксу. Овом је тражењу Суд удовољио.

Тек 1 марта 1924. године, донео је Касациони Суд решење, којим му је уважио жалбу и поништио оно прво решење Првостепеног Суда у Скопљу налазећи, да је Суд био дужан да удовољи том тражењу.

На то је адвокат тражио, да му се поврати износ од 3505 динара таксе, коју је био приморан два пута уплатити услед незаконитог одбијања првог тражења.

Решење Ген. Дирекције Посредних Пореза Бр. 43855 од 31. децембра 1924. године био је одбијен од тог тражења повраћаја неумесно наплаћене таксе, јер да је задоцнио тим тражењем, које је поднео тек 12. маја 1924. године, дакле после рока од 90 дана прописаног чл. 63. такс. зак., пошто је такса наплаћена већ 12. децембра 1923. године.

Против тог решења поднео је на време тужбу Државном Савету, позивајући се на решење Касационог Суда толико у погледу оправданости права на повраћај, колико у погледу рачунања рока.

У одговору на тужбу Ген. Дирекција Посредних Пореза спори тужиоцу најпре право на повраћај, јер да се такса по ТБр. 138 такс. тар. „плаћа за само тражење а не за стављење — одобравање — забране“ те да „с тога на плаћање ове таксе нема утицаја питање да ли је забрана одобрена или је њен тражилац са ма којих разлога одбијен већ“ да „у свима случајевима када овакво тражење постоји мора се платити и такса из овог тар. броја“.

Даље онда наставља: „Тим што је тужилац поново тражио забрану и понова платио таксу не сачекавши одлуку вишег Суда по првом тражењу забране, не стиче се право на повраћај таксе, јер тужилац тражећи понова забрану изазвао је нов рад суда, зашто је био дужан да плати и нову таксу.“

Поред ових разлога на концу остаје Ген. Дирекција Посред. Пореза при приговору, истакнутом у решењу, да је пропуштен рок за повраћај.

Државни је Савет нашао, да правна гледишта изнесена у одговору на тужбу немају основа у закону, а то с ових разлога.

Истина ТБр. 138. прописује таксу „за тражење“ забране али то не значи нити може значити, да се та такса „плаћа само за тражење забране“, како се тврди у одговору на тужбу, где се у осталом мало доцније признаје да је тужи-

лац био „дужан да плати и нову таксу, јер је тражећи на-ново забрану изазвао нов рад суда!

Но и кад би се узело, да се ова такса не тражи ради „стављања одобравања забране“, у најмању руку мора се признати, да се ова такса наплаћује за све оно, што је суд дужан по закону да изврши по изражењу забране.

Али, кад суд одрече, да учини оно, што је дужан био по закону да изврши по тражењу, за које је наплаћена такса, онда тражилац стиче несумњиво право на повраћај, који сам закон о таксама признаје у опће за неумесно наплаћене таксе.

Но да ли је суд био дужан по закону да удовољи тражењу и доследно, да ли је незаконито одрекао да то изврши, то може утврдити само старија судска власт, која је искључиво надлежна, да коначно о томе решава. У овом је случају, за то искључиво надлежни Касациони Суд донео решење, да је Првостепени Суд био дужан да удовољи тражењу те да га је незаконито одбио.

Тим је тек надлежна судска власт утврдила претпоставку за повраћај, те је према томе решење Касационог Суда у овом случају било прејудицијално за право тужиоца на повраћај.

Тим је уједно то решење постало прејудицијалним и за питање рока из чл. 63. так. зак. прописана за повраћај, чији је ток прекинут за оно време, које је протекло од подношења тражења суду као дана наплате таксе до решења Касационог Суда, по жалби против одбијања, односно до саопштења тог решења тужиоцу.

Овај прекид долази сам по себи из искључиве надлежности Касационог Суда, да утврди, да ли је одбијање тражења, дакле одрека суда да изврши оно, што је по закону био дужан извршити а зашто је наплаћена такса, била законита или незаконита. Прекид рока за повраћај долази из прејудицијалности овог утврђења за повраћај наплаћене таксе.

Што тужилац није сачекао решење Касационог Суда за забрану, већ саобразно ново тражење: првом решењу Првостепеног Суда и тим постигао раније ону забрану коју му је суд незаконито одрекао на прво тражење, то је потпуно оправдано решењем Касационог Суда, које утврђује, да је он на то био приморан незаконитим поступком суда по првом тражењу.

Није тим тужилац „изазвао“ нов рад суда, „за које је дужан платити и нову таксу“, већ је тим постигао оно исто, што је суд био дужан по закону да изврши већ по првом тражењу, за што је био платио таксу, а што му је суд незаконито одрекао и чиме је био приморан, да свом праву тражи пречи пут, оправдан природом самог права (обезбеђења), коме се без одлагања по закону мора удовољити.

Према овоме правном стању Државни је Савет нашао, да тужилац није пропустио рок из чл. 63. такс. зак., те да је незаконито одбијен с тог разлога од свог тражења, а да је тим повређено његово право на повраћај таксе основано у закону.

Ми мислимо да је ова пресуда Државног Савета потпуно у сагласности са напред поменутиим одредбама закона о таксама. Као и предњи случај тако и овај састоји се у широј интерпретацији фиксалних прописа, које прописе, као што смо много раније напоменули, финансијске власти схватају више строго и уско. Финансијска администрација у примени преписа фискалних закона има увек једино пред собом фискални државни интерес, и из бојазни да не би тај интерес повредила, одриче право појединцима и у таквим случајевима који су евидентно јасни, и за које није потребна никаква нарочита интерпретација.

(Наставиће се).

## Изједначење законодавства о чеку на III конгресу Међународне Трговинске Коморе.

У низу мера на које се већ поодавна мисли када је реч о уређењу, развијању и олакшавању међународних привредних односа налази се и изједначење законодавства о чеку. Чек је постао и постаје сваким даном све више једно од најглавнијих средстава за регулисање новчаних операција. Један пример само: 1910. год. у лондонскоме Clearing House-у компензирано је чекова у вредности од 370 милијарди фр. франка или другим речима преко једне милијарде дневно. Њујоршки Дом за Компензацију премаша и ту цифру. Поред његове улоге у тим операцијама у границама једне земље, у међународним односима чек игра можда још и важнију улогу. Ништа природније дакле, него тежња која је постојала још пре рата како у званичним тако и у привредним круговима, да се употреба чека што више олакша, упрости и регулише путем изједначења законодавства у појединим земљама.

1910. год. у томе циљу се је састала у Хагу једна дипломатска конференција која прва изјављује жељу, да се склопи једна међународна конвенција ради изједначења законодавства о чеку.

1912. год. састаје се опет у Хагу друга дипломатска конференција по истоме питању. За разлику од прве, овој конференцији био је задатак да, после изражених жеља прве, пружи и конкретне предлоге. Имајући то у виду, тридесетседам држава, колико их је на њој било претстављено, шаљу онамо не само дипломате него и претставнике трговине, индустрије и банкарства. И циљ је одиста постигнут: Конференција је донела низ резолуција, збир принципа које би требало унети у поједина законодавства о чеку, чиме би се у великоме степену олакшала и проширила употреба чека у свету. Те резолуције које се често називају и законским пројектом о међународним чековима претстављају још и дан данас једини стручњачки и до детаља разрађен конкретни предлог о решењу овога питања.

Због његове велике важности ми га доносимо у целости. Он гласи:

*„О постанку и облику чека.“*

Чл. 1. Чек садржи:

- 1). Реч „Чек“ у самоме тексту;
- 2). Једноставан и обичан налог за исплату одређене суме;
- 3). Име лица које треба да га исплати (трасат);
- 4). Назначење места где треба да се изврши исплата;
- 5). Назначење места и датума постанка чека;
- 6). Потпис лица које издаје чек (трасант).

Чл. 2. Документ коме би недостајао који од побројаних саставних делова не сматра се као чек, сем у следећим случајевима:

Ако недостаје изрично назначење места где треба да се изврши исплата, место означено поред имена трасата сматра се као место исплате и у исто доба као место трасатовог домицила.

У случају недостатка сваког назначења места где треба да се изврши исплата, сматра се да чек треба да буде исплаћен у месту свога постанка.

Ако није назначено место његовог постанка, сматра се да је чек постао у месту назначеном поред имена трасантовог.

Чл. 3. Чек се сме издавати само на лице код кога трасант има готовине на расположењу, и то у смислу прећутног или изричног споразума по коме је трасат обавезан да исплати чек.

Уговорне државе могу прописати какве грађанске, кривичне и фискалне последице настају ако се изда чек противно прописима предње алинеје или у случају постдатираног чека, под условом да је иначе чек потпуно пуноважан.

Чл. 4. У чеку се може назначити да је исплатив именованоме лицу или по његовом налогу.



Може се одредити да је исплатив доносиоцу.

Чек у коме је назначено да је исплатив именованоме лицу са напоменом „или доносиоцу“ или слично, сматра се за исплатив доносиоцу.

Чек без назначења лица у чију корист је издат исплатив је доносиоцу.

Чек може гласити и на налог самога трасанта.

Чек на доносиоца, вучен на самога трасанта неважећи је.

Чл. 5. Чек се вуче на банкара. Али његова вредност као чека остаје пуна и у случају ако је вучен на неко друго лице.

Уговорне државе могу за чекове исплативе на њиховим територијама:

а) одредити која ће се лица сматрати као банкари;

б) дозволити да се чекови вуку и на друга па и на сва лица;

в) прописати фискалне и кривичне последице у случају вучења једнога чека на лице на које се тај чек не сме да вуче.

Чл. 6. Трасант јамчи за његову исплату. Свака клаузула којом би се трасант покушао да ослободи те обавезе сматра се као да не постоји.

Чл. 7. Прописи члана 6. до 8. једнообразног Правилника о меници, који се односе на постанак и облик менице, важе и за чек.

### О ендосирању.

Чл. 8. Изузев чек на доносиоца, сваки чек па и онај који не гласи изрично и за налог може се преносити на другог помоћу ендосирања.

Ако је трасант унео у чек речи „не по налогу“ или неки израз истога значења, чек се може преносити једино у облику и са последицама обичног уступања.

Чл. 9. Ендосирање мора бити једноставно и обично. Сваки услов у томе погледу сматра се као да не постоји. Делимично ендосирање је неважеће.

Исто тако је неважеће и ендосирање „на доносиоца“ као и ендосирање трасанта.

Ко год, сем трасанта, стави свој потпис на полеђину чека на доносиоца постаје гарант као јемац трасантов.

Ендосирање на трасанта важи као и признаница сем у случају када трасант има више својих установа (предузећа) и када је ендосирање извршено у корист једне од њих која се не налази у месту на које чек гласи.

Чл. 10. Прописи чл. 12. до 17. једнообразног Правилника о меници, који се односе на ендосирање, сем оних о признању, важе и за чек.

*О гаранџији и о исплати.*

Чл. 11. Чек не може бити признат (акцептиран). Изјава о признању унесена у чек сматра се као да не постоји.

Уговорне државе могу дозволити признање, сертификат или визу чека, и одредити им последице.

Чл. 12. Исплата чека не може се гарантовати помоћу јемца.

Ову гаранџију даје неко треће лице, изузев трасанта, или чак и сам потписник чека.

Прописи чл. 30. и 31. једнообразног Правилника о меници, који се односе на јемство, важе и за чек.

Чл. 13. Чек је исплатив по виђењу.

У случају друкчије одредбе о року, чек је неважећи као такав.

Чл. 14. Чек се мора поднети на исплату у року који ће се одредити законом државе у којој се исплаћује.

Десет дана је најкраћи рок.

Уговорне државе могу овај рок повећати како за чекове издате у њиховој земљи тако и за оне издате у некој другој земљи.

Подношење чека Дому за Компензацију важи ко подношење на исплату.

Уговорне државе прописују које се установе сматрају као Домови за Компензацију.

Чл. 15. Када се чек простире на две земље које се владају по различитим календарима, дани његовог издавања ће се превести на календар земље у којој се врши исплата.

Чл. 16. Смрт трасантова и његово онеспособљење настало после издавања чека немају утицаја на чекове последице.

Чл. 17. Повлачење мандата садржаног у чеку има дејства тек после истека рока за подношење чека на исплату.

Ако трасант или доносиоц извести трасанта да је чек изгубљен или да се путем преваре налази у рукама неког трећег лица, трасант који га исплати биће пуноважно ослобођен обавезе једино у случају, ако ималац чека докаже да га је прибавио законитим путем.

Нема ли повлачења, трасант задржава право да га исплати чак и после истека рока.

Чл. 18. Трасант може захтевати, исплаћујући чек, да му доносилац изда признаницу.

Доносилац може добити делимичну исплату.

У случају делимичне исплате, трасант може захтевати да се на чеку назначи ова исплата, и да му се о томе изда признаница.

Чл. 19. Чек на коме се налазе две уздужне паралелне линије може се исплатити једино банкарју.

Барирање врши трасант или доносилац.

Барирање може бити опште или посебно.

Барирање је опште ако између две линије не стоји никакво име или ознака „банкар“ или сличан термин или само „и комп.“; оно је специјално (посебно) ако је између две линије стављено банкарско име.

Опште барирање се може претворити у посебно, али посебно се не може претворити у опште.

Чек са посебним барирањем може се исплатити једино у њему именованом банкарју. Ипак ако овај не изврши сам наплату он може одредити за то и другога банкара.

Брисање линија или имена одређенога банкара забрањено је.

Трасант који исплати чек са општим барирањем лицу које није банкар, или чек са посебним барирањем лицу које није именовани банкар, одговоран је у даноме случају за проузроковану штету, али одштета не може премашити суму чека.

Уговорне државе имају право да на својим територијама забране исплату барираних чекова.

Чл. 20. Трасант као и сваки доносилац једнога чека могу забранити исплату чека у готовом, стављајући попречно на чеку примедбу „ставити у рачун“ или неки сличан израз.

У овоме случају може бити места једино неком писменом обрачуну (текући рачун, вирман или компензација). Писмени обрачун важи као исплата. Ознака „ставити у рачун“ не може се опозвати.

Повреда ове ознаке чини трасата одговорним за проузроковану штету, али одштета не може премашити суму чека.

Уговорене државе имају право да за чекове који се исплаћују на њиховим територијама регулишу дејства ове ознаке у случају инсолвентности трасатове, као и да потпуно забране систем чекова са ознаком „ставити у рачун“.

Чл. 21. Питање да ли доносилац једнога чека има посебних права у погледу провизије и право судске акције против трасата остаје изван оквира међународног споразумевања.

#### *Жалба због неуплаћања.*

Чл. 22. Доносилац се може жалити против свих преносилаца чека, као и против трасанта и осталих обвезника, ако му се чек, који је поднео на време, не исплати.

Подношење чека и неплаћање морају бити установљени:

1. Или неким аутентичним актом (протест због неплаћања);  
 2. Или изјавом трасата датираном и исписаном на чеку са ознаком дана подношења чека;

3. Или датираном изјавом Дома за Компензације у којој се установљује да је чек предат на време и да није исплаћен.

Чл. 23. Протест због неплаћања мора се извршити пре истека рока за подношења чека.

Уговорне државе имају право да пропишу да у року означеном у предњој алинеји протест мора бити извршен најкасније првога раднога дана после дана подношења.

Чл. 24. Прописи чл. 44. до 46., 47. алинеја прва, 48. и 49. једнообразног Правилника о меници, који се односе на жалбе, сем оних који се тичу признања, важе и за чек.

Чл. 25. Уговорне државе имају права да одлуче да ли доносилац једнога неисплаћенога чека има право на тужбу за неправедно обогаћење или и друга права сем оних која проистичу из самога чека.

#### *О множини примерака*

Чл. 26. Сем чекова на доносиоца, сваки чек издат у једној држави, а платив у другој, или у прекоморском делу исте државе може бити вучен у више идентичних примерака. Ови примерци морају бити нумерисани у самоме тексту чека, без чега сваки од ових примерака се сматра као засебан чек.

Чл. 27. Исплата извршена за један екземпляр либераторна је чак и у случају ако није изрично назначено да ова исплата поништава важност осталих.

Преносилац који је пренео примерке на разне особе као и наредни преносиоци остају у обавези за све примерке који носе њихов потпис а који нису враћени.

#### *О фалсификацима и кривотворствима.*

Чл. 28. Прописи чл. 68. и 69. једнообразног Правилника о меници, који се односе на фалсификате и кривотворства, важе и за чек.

#### *О застаревању.*

Чл. 29. Право на жалбу доносиоца против преносилаца и против трасанта застарева за шест месеци рачунајући од истека рока за подношење чека.

Право жалбе преносилаца једних против других и против трасанта застарева за шест месеца рачунајући од дана када је преносилац наплатио чек, или од дана када је он сам био тужен.

Прописи чл. 71. једнообразног Правилника и чл. 16 конвенције о меници, који се односе на прекид застарелости, важе и за чек.

#### *Опште одредбе.*

Чл. 30. Одредбе чл. 72. и 73. једнообразног Правилника о меници важе и за чек.

#### *О губитку.*

Чл. 31. У случају губитка чека исплативог на њиховим територијама, уговорне државе имају права:

1. Да одреде услове под којима ће доносилац моћи тражити издавање новог чека или исплату изгубљенога;
2. Да установе поступак за поништавање изгубљенога чека.

#### *О сукобима закона.*

Чл. 32. Способност једнога лица да се обавезе путем чека одређена је националним законом. Ако овај национални закон проглашује за то компетентним закон неке друге државе онда ће се овај последњи примењивати.

Лице које би у смислу закона означеног у предњој алинеји било неспособно биће ипак пуноважно обвезано ако се је обвезало на територији једне државе, по чијем законодавству би оно важило као способно.

Свака уговорна држава има права да не призна важност обавезе коју би у погледу чека примио на себе један од њених поданика, а која се не би сматрала пуноважном на територији осталих уговорних држава сем у случају примене предње алинеје.

Чл. 33. Облик обавезе примљене чеком одређен је законима државе на чијој је територији та обавеза потписана.

Чек који је пуноважан у смислу закона државе на чијој је територији исплатив, остаје пуноважан и у случају да не важи као такав у смислу закона државе у којој је постао. Исти је случај и са потписима стављеним на чек изван државе у којој је чек исплатив.

Чл. 34. Облик и рокови протеста као и облик осталих акта потребних за искоришћавање или чување права проистеклих из чека одређени су законима државе на чијој територији треба уложити протест или извршити односни акт.

То су чувене резолуције Хашке Дипломатске Конференције о којима се је у своје време много говорило, и о којима ће се без сумње у скорој будућности још и више расправљати.

Али наравно да ни привредни кругови нису остали индиферентни и пасивни у овоме погледу. Међународни Конгрес Трговинских Комора, који се је одржао септембра 1912. год. у Бостону, бавио се је овим питањем, изјаснио се за изједначење законодавстава о чеку, и изабрао један Одбор коме је поверио да проучи енглески систем чека. Одбор је тај свој задатак извршио и о томе је поднео опширан извештај Шестом Међународном Конгресу Трговинских Комора, који се је одржао јуна 1914. год. у Паризу. На основу тога Конгрес је једногласно усвојио следећу резолуцију:

„Конгрес препоручује да се покушају сви напори, да би државе у којима се још није одомаћила употреба чека, а у циљу олакшавања накнадног изједначења законодавстава о чеку, предузеле мере ради пропагирања употребе чека, држећи се при томе колико год је могуће одредаба које се налазе у законскоме пројекту Хашке Конференције. У томе циљу заинтересоване државе би требало да усвоје следеће мере:

1. Законско регулисање употребе чека и пропагирање те употребе од стране свих Влада и општинских и других власти, и то не само у погледу плаћања која оне врше, него и у погледу њихових примања од пореских обвезника, претплатника и дужника у опште, наравно у случајевима у којима не би биле изложене никаквој опасности;

2. Оснивање месних Домова за Компензацију свугде, где је то могуће, удружујући с њима поштанске станице, као што је то учињено у Немачкој, Аустрији, Угарској и Швајцарској;

3. Ослобођење чека од таксене марке, по примеру немачког законодавства.“

У овој резолуцији ваља истаћи један одсудан момент, одсудан за целокупно ово питање, То је она прва реченица из које се види, да је цела резолуција упућена једино државама „у којима се још није одомаћила употреба чека“. А шта је са осталим државама, са свима напредним, економски и културно развијеним земљама у којима је чек већ поодавно и у велико у употреби? Може ли се и замислити решење овога питања без њих и мимо њих? И зашто се онда оне не спомињу у резолуцији ни једном речју?

Одгонетку овога треба тражити у Енглеској и у Сједињеним Америчким Државама, у приликама у тим земљама и у менталитету њихових народа. На Парискоме Конгресу о коме је реч, угледни делегат Лондонске Трговинска Коморе Faithfull Begg рекао је дословно следеће: „Наши закони прописују само оно што су наши обичаји установили давно пре њих..... У Сједињеним Државама и у Енглеској немогуће је мењати законодавство о чеку. Оно садржи вековне обичаје које ништа није у стању да измени“. При оваквоме стању

ствари узалудни су били сви добронамерни напори континенталних народа: Англо-Саксонци су изјавили да они од својих обичаја не могу одступити, и о то се је овога пута разбио цео овај лепо смишљени план.

У последње време Међународна Трговинска Комора поново покреће питање изједначења законодавства о чеку. На име 7. новембра 1924. год. на иницијативу Савеза Француских Трговинских Комора у иностранству, Француски Народни Одбор (Национални Комитет) Међународне Трговинске Коморе поднео је Комориној Управи предлог, да се на дневни ред Бриселскога Конгреса стави питање стварања једнога чека међународног карактера. Управа Коморе је прихватила овај предлог и поверила га је једноме специјалном одбору на проучавање, Одбору за Изједначење Законодавства о Чеку.

Први корак који је овај Одбор учинио био је консултовање свих Народних Одбора Међународне Трговинске Коморе по постављеном питању. Ово консултовање је дало много драгоцених података и идеја, и на основу тога Одбор је приступио изради једнога једнообразнога Правилника о међународним чековима, узимајући при томе за базу напред изложени Правилник Хашке Конференције. Пошто га је довршио, Одбор га је упутио прошлога пролећа свима Народним Одборима на мишљење, и од свих њих је добио повољно мишљење сем од енглеског. Наиме секретар Енглеског Народног Одбора саопштио је између осталог следеће: „Овлаштен сам да изјавим да Енглески Народни Одбор не жели да расправља о предлозима којима је циљ, да наметну појединим националним законодавствима неки нов „Интернационални Закон“ који би се односио једино на т. зв. међународне чекове; он сматра да је тај предлог неприменљив. Затим је нагласио да се једном за свагда ваља помирити са чињеницом, да два одвојена законодавна система, англо-саксонски и континентални, морају остати и у будуће одвојени и различити један од другог.

Налазећи се у таквој ситуацији, а с обзиром на кратку времена до Бриселског Конгреса, Одбор је сматрао за најпрактичније да прекине свој рад до Конгреса, где ће се цело ово питање у ширем кругу проучити и расправити.

Тако је и било. Конгресова Секција за Финансијска питања озбиљно се је и дуго бавила њиме, али резултат је био исти: сагласност се није могла постићи услед споменутога становишта англо-саксонских претставника. Међутим, сматрајући у својој великој већини, да је питање изједначења законодавства о чеку ма и само у континенталној Европи и Јужној Америци достојно Коморине пажње, да би његово повољно решење у сваком случају побољшало међународне

трговинске односе. и да се до тога решења може доћи, само треба доста времена, споразумевања а поврх свега стрпљења и студије, Секција је предложила Конгресу и Конгрес је једногласно усвојио следећу резолуцију:

*„Конгрес Међународне Трговинске Коморе решава да Одбор за Чек и даље постоји све до логичног завршетка радова ш. ј. док не састави један пројект за јединствено уређење поштовања које му је поверено на проучавање, а који би пројект послужио евентуално као основ за изједначење појединих законодавстава, и који би разне земље могле по вољи да усвоје.*

*Сматрајући да је поштовање чека тесно везано са поштовањем менице, те да услед тога изгледа тешко раздвојити ова два поштовања једно од другог;*

*Сматрајући сем тога да Народни Одбори представљају у својим земљама интересе банкара, индустријалаца и трговаца, и да у своме чланству имају све велике привредне организације од омишљеног значаја,*

*Конгрес их позива да понове своју жељу изражену на Римском Конгресу: да се проучавање изједначења Законодавства о меници настави на једној званичној Конференцији, а на основу Хашке Конвенције (1912.). Сем тога је од највеће важности, да Народни Одбор дејствује код својих Влада да се званично сазове нова Међународна Конференција под окриљем Лиге Народа“.*

С. Мародић.

---

## Конзуларни извештаји

### Хамбург против Трста.

Ових последњих месеци промет робе кроз трстанско пристаниште, које морем које сувим, стално се смањивао. То је изазвало јаку забринутост не само код свих овдашњих трговачких кругова већ и у Италији, која преко Трста спроводи своје економско продирање поглавито у земље дунавског басена и Лвант. Готово нема дана а да се тршћанска штампа не забави овим проблемом.

Познато је, да је промет кроз тршћанско пристаниште одмах по рату био врло слаб. У 1919. и 1920. години се



дошло до 50%, од предратног промета. Доцније, јако се поправио благодарећи сређивању политичких и економских прилика у Европи, а нарочито у Чехо-Словачкој, Аустрији, Грчкој, Италији и нашој Краљевини а затим и у Сирији и Египту, јер, пре рата, Трст је био за ове најважније посредничко пристаниште.

Постепено, Трст је успео да у 1923 достигне 65%, а у 1924. години чак и 95%, целокупног саобраћајног промета из 1923. године. Види се, дакле јасно да је саобраћај тршћанском пристаништу сваке године јачао, па се с некаквим разлогом и правом очекивало да ће ове године бити још повољнији. Међутим ситуација се другојачије обрнула. Њену нову слику даје нам доња таблица по месецима о извозу и увозу робе у тршћанско пристаниште за време од првог јануара до 31-ог маја ове године и одговарајућег времена из 1924. године, т.ј. оне године када је саобраћај био готово исто толико велики као последње, предратне 1913. год.:

## У В О З

	Морем		Сувим	
	1924	1925	1924	1925
јануар	1362043 кв.	1159055 кв.	1261662 кв.	1486491 кв.
фебруар	1504116 "	1649700 "	1191606 "	1222679 "
март	2231547 "	1909648 "	1176886 "	1158546 "
април	2093386 "	2119687 "	1000350 "	1056396 "
мај	2120421 "	1695744 "	949434 "	909032 "
Укупно:	9311513 кв.	8534434 кв.	5579988 кв.	5833144 кв.

## И З В О З

	Морем		Сувим	
	1924	1925	1924	1925
јануар	1,335.993 кв.	961.116 кв.	1,317.747 кв.	1,026.122 кв.
фебруар	807.644 "	924.015 "	1,330.749 "	1,022.841 "
март	775.451 "	878.188 "	1,711.340 "	1,206.970 "
април	967.078 "	747.145 "	1,422.812 "	1,471.899 "
мај	805.364 "	762.846 "	1,646.638 "	1,031.985 "
Укупно	4,691.530 кв.	4,273.360 кв.	7,429 286 кв.	5,759.817 кв.

Дакле највише је подбацио последњи месец мај. Тога се је месеца, у поређењу с истим месецем од 1924 године, увезло мање морем 424.677 квинтала а сувим 40.402 квинтала робе, укупно квинтала 465 079, а извезло мање морем 42.618 квинтала а сувим квинтала 614.653, укупно квинтала 657.221.

Како је целокупан увоз и извоз и морем и сувим кроз Трст за месец мај 1924 године износио 5, 521.857 квинтала, а за ову годину само 4,399.607 квинтала, овогодишњи мањак износи 1,122 250 квинтала (око 20% мање према 1924 години.)

\* \* \*

Сматра се, да је један од најглавнијих узрока смањивању трговачког саобраћаја у Трсту конкуренција коју му праве друге земље у корист својих националних пристаништа. Као главни конкурент који води борбу противу свих талијанских пристаништа и противу Трста, појавила се Немачка са својом тарифном политиком.

Познато је да је Немачка још пре рата својом тарифом јако фаворизирала своја пристаништа на северном мору, а искључиво Хамбург и Бремен, на штету аустроугарских пристаништа у Јадранском Мору. Данас, Немачка има можда још и више разлога да ту исту своју политику продужи још с оштријим мерама противу талијанских пристаништа и Трста, сада под Италијом, и да ниским железничким и паробродским тарифама привуче што већи део трговачког саобраћаја оних делова земаља Централне Европе које иначе по свом географском положају спадају у залеђе јадранских пристаништа нарочито Трста и Ријеке. Ту спадају нарочито јужна Чешка с Аустријом, па чак и Мађарском! Нова железничка тарифа за пренос робе из Чехословачке и Аустрије, а која иде на Хамбург спуштена је са 60%. Тако на пример транспорт по једној тони шећера из Чешке до Хамбурга кошта мање за неких 15 до 35 шилинага, према раздаљини, него што стаје од истога места до Трста. Навешћемо неколико примера немачке паробродске тарифе из којих ће се видети најјасније донекле услед чега долази овако велика узнемиреност код овдашњих трговачких кругова за будућност Трста. Транспорт једне тоне шећера Хамбург—Цариград дође 19 шилинга; Хамбург—Смирна 20.6; Трст—Смирна 23; Хамбург—Александрија 19; Хамбург—Јафа—Каифа—Бејрут 23; Трст—Јафа—Каифа—Бејрут 25; Хамбург—Воло 20; Трст—Воло 25; Хамбург—Солун 19; Трст—Солун 19 шилинга.

Поред свега тога што је пут железницом дужи и што роба од Хамбурга до Смирне путује готово неких 9 дана више него што јој то треба од Трста до истога места, ипак транспорт за робу упућену преко Хамбурга на Немачким бродовима у ма које левантско пристаниште стаје мање, него када се роба у истој количини шаље преко Трста.

Под оваковим околностима је разумљиво што у овој наметнутој борби од стране Хамбурга тршћански трговачки кругови зову и владу у помоћ. Римска влада до сада није предузела никакве кораке у том смислу. По свој прилици ће

морати нешто учинити, ма да не у толикој мери као што јој се препоручује. Ма како користан био трговачки уговор по сам Трст који ће Италија закључити с Немачком, једна ствар је јасна, да се тарифе за пренос робе морају снизити од стране самих трговачких тршћанских паробродарских друштава, ако желе да привуку понова ка Трсту изгубљени део трговачког промета. Хоће ли она бити надокнађена путем повећања субвенције, коју већ ужива од саме владе, или на неки други начин, то остаје да се види. Роба ће ићи увек најјефтинијим путем. Неоспорно је да ће борба између Трста и Хамбурга и у будуће увек постојати са разним променама у корист једне или друге стране. Опасност ће Трсту увек долазити од стране Хамбурга, а можда доцније и у извесној мери и од будућег развитка наших националних пристаништа на Јадранском мору.

## Стање Народне Банке

За последњи месец дана знатно је опало метално покриће Подлога у ефективној страни валути смањила се скоро за два и по милиона. Сток девиза, међутим, опао је за 21,3 милиона. Вероватно да је један део отишао на државна плаћања у иностранству, јер интервенција на берзама није била тако велика.

Што се тиче зајмова које Народна Банка даје по есконту, ту се опажа извесно повећање. Менични портфељ је за 40,2 милиона јачи него крајем октобра. Поред свег излагања о обиљу новца и жалби банкара да немају где пласирати расположиве капитале, ипак се кредит код новчаничне банке, као најјефтинији, стално искоришћује. Утврдило се, најзад, да после кризе кредита и кризе капитала стојимо пред кризом поверења. Банке су постале врло опрезне и боје се неликвидних послова.

Циркулација новчаница још увек премаша суму од шест милијарди, али је у новембру опала за 74 милиона. Објашњење треба тражити донекле у опадању металног покрића, јер значи да су банци притицале новчанице у размену за страну валуту која је изишла из банчаних трезора. Иначе би требало очекивати да се оптицај новчаница повећава с обзиром на стање меничног портфеља.

У прилог тврђења да новчана ситуација није тако повољна може да послужи и та околност, што су банчине обавезе по жиро рачунима опале. Потраживања ималаца жиро

рачуна смањила су се у новембру за читавих 63,4 милиона. Сад не износе ни половину оне суме у августу. Мађутим, обавезе по разним рачунима порасле су за 47 милиона.

У појединостима стање Народне Банке износило је у милионима динара:

За месец  
дана

1925.

АКТИВА

31-X—30-XI + или —

<b>МЕТАЛНА ПОДЛОГА:</b>			
у кованом злату . . . . .	74,4	75,3	+ 0,9
у кованом сребру . . . . .	17,4	17,4	—
у страној монети. . . . .	3,7	1,3	-- 2,4
у депоима на страни у разним валутама	414,3	393,0	—21,3
Укупно	509,8	487,0	—22,8
<b>ЗАЈМОВИ:</b>			
на менице . . . . .	1.051,8	1,092,0	+40,2
на хартије од вредности . . . . .	163,9	165,6	+ 1,7
Укупно	1.215,7	1.257,6	+41,9
<b>ДРЖАВНИ ДУГ:</b>			
рачун за откуп крунских новчаница .	1.186,3	1.186,3	—
рачун приврем. и сталне размене . .	367,4	368,3	+ 0,9
по зајму на бонове обрт. капитала .	966,3	966,3	—
по зајму на бонове по ванр. кредитима	2.000,0	2.000,0	—
Укупно	4.520,0	4.520,9	+ 0,9

ПАСИВА

Главница Дин. 50,000.000 у кованом злату			
од ове уплаћено . . . . .	28,0	28,0	—
Резервни фонд . . . . .	6,4	6,4	—
Новчанице у течају . . . . .	6.091,1	6.017,1	—74,0
<b>РАЗНЕ ОБАВЕЗЕ:</b>			
по жиро рачунима . . . . .	583,0	419,6	— 63,4
по разним рачунима . . . . .	147,0	194,0	+47,0

## Учешће наше земље на изложби у Филаделфији.

После рата, наша држава први пут је учествовала на једној међународној изложби већег стила у Паризу 1925, и то на изложби декоративних уметности. Одмах за тим дошло је учествовање на изложби белог угља и туризма у Греноблу.

На тај начин већ се стекло извесно искуство и сад се може помишљати и на припреме за светску изложбу у Филаделфији. Министарски Савет је већ пре неколико месеци усвојио предлог министра трговине и индустрије и донео одлуку да наша краљевина званично учествује на светској изложби у Филаделфији. За ово су говорили многи разлози. На првом месту сматрало се да не треба ни ми да изостанемо из међународне утакмице и да нарочито у Сједињеним Државама, — које данас и политички и економски имају највећег утицаја на светску политику и привреду, — треба да се представи наше економско, финансијско и културно стање. Затим се имало у виду, да у Америци живи велики број наших исељеника (међу којима има и врло имућних људи) те да и због њих треба вршити пропаганду у корист отаџбине. Најзад, чисто тровачки разлози диктују да се производима наше народне привреде отвори директан пут у Америку, а да не извозимо, као досада, посредством Беча, Немачке и других земаља.

Министарству Трговине и Индустрије стављен је, за сада, један кредит од 10 милиона динара на расположење и припреме су почеле у велико, јер изложба се отвара у јулу о. г., али с обзиром на удаљеност места изложбе потребно је све раније спремити.

Позвана су сва Министарства, да свако из своје струке припреми потребан материјал: статистичке податке, графичке радове и све оно, што би могло да представи стање дотичне струке. Сем тога, одржано је већ неколико конференција између представника наших привредних кругова и Министарства Трговине у разним привредним центрима наше отаџбине. Нарочито треба истаћи конференције које су биле у Загребу, Љубљани и Сплиту, на којима је утврђено, шта поједине области могу и треба да даду за ову изложбу. Иницијативом „Јадранске Пловидбе“ на Сушаку је такође била једна конференција, на којој је одлучено, да се на изложби образује и једна поморско-туристичка секција. Тиме би се дала могућност да се странцима представе све природне лепоте нашег приморја и наше земље уопште.

Према до сада израђеном плану, наша држава биће заступљена на овој изложби узорцима, сликама и графичким радовима из следећих грана: пољопривреде, индустрије, новчарства, трговине, саобраћаја, грађевина, просвете, аграрне политике и колонизације, пловидбе на рекама и на мору.

Код овог излагања биће посвећана нарочита пажња, у првом реду, артиклима који већ данас наилазе на американско тржиште, као и оним артиклима којима би се могао осигурати пут к тим тржиштима. Такође биће обраћена пажња да се изложи све оно што иде у прилог нашој рударској индустрији, искоришћавању водених снага, извозу дрва, бухача, пелина, лековитог биља, сувог воћа, инђуна, боксита, цемента, камена-мермера и т. д. А

поред предмета који буду изложени биће изнети такође графички и статистички прикази о каидецији, као и подаци о месту производње.

Поред свих секција, које ће на изложби приказивати културно и привредно стање наше земље, биће организована још једна секција која ће приказати, шта су наши сународници у Америци допринели култури, науци (Пупин, Тесла и т. д.), и привреди (Михановић, Петрановић, Бабурица). Такође биће приказан хумани рад Американаца у нашој земљи.

## ВЕСТИ

### Недељни починак за цијелу државу.

„Савез приватних намјештеника Југославије“ води последњих година упорну борбу за provedбу недељног починка. И коначно је г. Министар Социјалне Политике на 31. октобра о. г. издао *хишно* решење под бројем 350/4. које гласи:

„На основу права датог ми одредбама §. 13. Закона о заштити радника у циљу једнообразног регулисања питања затварања радњи недељом у свима местима наше државе одобравам: Да Велики Жупани у свима местима на њиховој територији, а по саслушању надлежних послодавачких и радничких комора, уреде питање затварања радњи недељом, руководећи се принципом, да све радње у свима местима на њиховој територији имају бити недељом затворене, а у смислу §. 12. става I. Закона о заштити радника.

Изузетак од овога принципа може бити учињен само за предузећа која раде са утоваром бродова, пароброда и лађи у поморским и речним лукама, у смислу §. 14. става I. Закона о заштити радника; као и са предузећима у смислу §. 14. става 2. овог Закона, поред случајева побројаних у §. 15.

дотичног Закона, као и ако у тај дан пада годишњи вашар у дотичном месту.

Напред споменути изузетак може бити учињен уз обавезе за послодавце из §. 14. последњи став и §. 15. последњи став Закона о заштити радника као и без права повреде §. 16. овог закона.

Позивам Велике Жупане, да у смислу предњег поступе и учињеном обавесте оделење за заштиту радника повереног ми Министарства.“

Централна управа Савеза приватних намештеника Југославије подузима, преко својих мјесних организација, даље акције гледе provedбе овог решења. У Босни и Херцеговини је ово питање већ ријешено успркос отпора муслимана и жидова; Велики жупан сријемске области одредио је на основу горњег решења, да се у сријемској области има увести недељни починак са 1. децембра о. г.; у Загребу, (гђе се је почело у последње вријеме докидати недељни починак), спрема Савез приватних намештеника Југославије опсежне мјере, да се у Загребу и загребачкој области уведе потпуни недељни починак.

Тако ће се ево ријешити још једно питање, које нас је постављало у категорију држава гђе се социјално заштитно законодавство не провађа.

## Од Уредништва

**Исправка.** — У овом 12 броју „Економиста“ на стр. 924 погрешно је штампан потпис писца чланка под насловом: „Последња понуда за зајам општини града Београда“. Молимо читаоце да приме знању, да презиме писца гласи *Панџић* а не „Шантић“ као што је погрешно оштампано.

## Претплатницима

Пошто је ово последњи број за 1925 годину, молимо г. г. претплатнике који још нису измирили своју претплату, да нам изволе новац послати.

Дужницима у Београду доћиће лично наш инкасант ради пријема новца.

## Набавка хартије за Маркарницу

Управа Државних Монопола набавиће путем оферталне лицитације, која ће се одржати на дан 12. јануара 1926. год. у 11 часова у канцеларији Управника Државних Монопола разне хартије у тежини око 215.022 килограма за потребе Маркарнице Управе Државних Монопола. Право учешћа на овој лицитацији имају домаће фабрике хартије директно или преко својих опуномоћених представника и стране фирме.

Услови, мустре, као и сва друга обавештења могу се добити у канцеларији Економног Одељења ове Управе сваког радног дана од 8—12 часова.

Из канцеларије Управе Државних Монопола МБр. 31.421 од 9. децембра 1925. године у Београду.

Власник за Друштво, Председник  
**Милић Радовановић**  
Јованова, 77

Одговорни уредник  
**Никола Станаревић**  
Цар Урошева ул. 17

# ПОШТАНСКА ШТЕДИОНИЦА КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

ПОШТАНСКО—ЧЕКОВНИ ПРОМЕТ У ОКТОБРУ 1925. ГОД.

А. КРЕТАЊЕ ЧЕКОВНИХ РАЧУНА:

Стање 31-X-25.

у Београду	1.521,	ново отворен	47,	салдираних	3,	стање 30-XI-25	1.565
„ Сарајеву	2.612,	„	14,	„	8,	„	2.618
„ Љубљани	4.194,	„	25,	„	19,	„	4.200
„ Загребу	3.981,	„	36,	„	10,	„	4.007
Укупно	12.308,	„	122,	„	40,	„	12.390

Ново отворених рачуна од почетка 1925 год. у Београду 552, у Сарајеву 41 у Љубљани 202, у Загребу 289.

Б. СТАЊЕ УЛОГА:

	на дан 31-IX-1925. год.	на дан 31-X-1925. г.	на дан 30/XI-1925. г.
у Београду	Дин. 106,576.733.11.	Дин. 71,708.303.71.	Дин. 19,448.728.17
„ Сарајеву	„ 61,030.288.09.	„ 80,753.966.62.	„ 84,880.905.68
„ Љубљани	„ 72,806.722.31.	„ 75,023.533.72.	„ 98,935.410.34
„ Загребу	„ 100,232.158.88.	„ 98,262.691.40	„ 99,448.621.70
Укупно	Дин. 340,645.902.39.	Дин. 325,748.495.45.	Дин. 374,713.665.89

В. УКУПНИ ПРОМЕТ:

број УПЛАТА	449.900.	укупан износ	Дин. 1.816.053.445.71.
„ ИСПЛАТА	166 676.	„	„ 1.767,088.275.27.
СВЕГА	616.576.	„	„ 3.583,141.720.98.
Од тога без готовине	70.666.	„	„ 1.603;281.174.39.
т. ј.	11,46 <sup>о</sup> / <sub>о</sub>		44,74 <sup>о</sup> / <sub>о</sub>

КЊИЖЕВНИ ОГЛАС!

НОВО!

НОВО!

У издању Књижаре „Напредак“ Београд,  
изашла је књига

## „НАШЕ ФИНАНСИЈЕ“

ОД ДР. СЛАВКА ШЕЋЕРОВА.

ЦЕНА ЈЕ КЊИЗИ ДИНАРА 40.—